

R a d i m P a l o u š

K B O L Z A N O V U V Ý Z N A M U
V D U C H O V N Í M V Ý V O J I
A V N Á R O D N Í M P O V Ě D O M Í

N o v é c e s t y m y š l e n í

P r a h a 1 9 8 1

Žádal bych především, jako od každého,
kdo chce v mé věci vystupovati jako obhájce,
nejprve slib, že nebudete bojovat žádnými
jinými zbraněmi, než důvody, že nebudete si
dovolovati žádnou ironii, tím méně trpkost,
nýbrž zůstanete naopak stále vlídným a trpě-
livým a rád připustíte, kde naši protivníci
mají napolovic pravdu.

Bernard Bolzano v dopise
Feslovi z 27. července 1835

I.

Dvousté výročí Bolzanova narození se ve světě připomíná oficiálně prostřednictvím usnesení a výnosu UNESCO především pro jeho současný vzhlas v logice a matematice. Jak zvláštní, jestliže při uznání veškeré Bolzanovy originality je třeba přiznat, že dějinný vývoj logiky až do třicátých let našeho století Bolzanův výkon skoro nebo vůbec nepotřeboval /1/. Teprve jaksi ex post se dochází k tomu, jak Bolzano mnohé to pozdější, moderní předjímal. Z hlediska našeho československého patriotismu nebude asi nepochopitelné, jestliže si povzdechne, jaký to nevděčný úděl připravil vývoj našemu oslavenci.

Ano, logický svět našeho Bolzana skoro nebo vůbec nepotřeboval k tomu, aby byl, jaký dnes jest! Akcenty v logickém vývoji padly jinam. V té první periodě moderní logiky zazářila především jména zakladatelů formálního logického kalkulu Boola a Morgana, po nich ovládla pole logistika se svým úsilím o odvození matematiky z logiky s jmény Russel, Whitehead a Frege, jehož osud byl podobný Bolzanovu; dalším významným posunem bylo objevení logické syntaxe: logika se nahlíží něco jako jazyk, přičemž pravidla manipulace jazykovými znaky neboli gramatikou tohoto jazyka jsou logické zákonitosti; toto metalogické stadium proslavili především Hilbert a Carnap. Bolzanova koncepce má co říci teprve období Tarského sémantické logiky, v němž znovu přicházejí ke slovu pojmy jako je pravda a význam. Bolzano odmítá tradiční aristotelskou představu, že logika je naukou o formálních pravidlech našeho myšlení, zastávanou ještě Kantem. Zdůrazňuje, že to, o čem logika vypovídá, se netýká toho, co je vázáno na lidský subjekt, ale že logika konstatuje vztahy mezi větami o sobě (an sich), které jsou principiálně nezávislé na něčem tak subjektivním, jako je lidské myšlení nebo lidské poznání. Bolzanova "sémantika" nebyla konsekvencí ve vývoji uvnitř logiky, nýbrž měla filozofické motivy. Z hlediska vývoje moderní logiky tedy Bolzanovo úsilí představuje zbytečnou námahu.

Nu což! Nepatříme k těm, kteří by nevěděli, že do nepaměti minula zapadají jiní velcí, menší i malí jubilanti, že osud byl takto nepřízniv nakonec u naprosté většiny lidí tohoto světa. Vždyť někdy stačí málo - a dotud neznámý a prostý občan vejde do dějin co významný činitel různých hnutí, jindy zase mnozí, třeba i nadanější a pilnější, si neužijí slávy ani za života, ani nejubílují po smrti. Nevyzpytatelné jsou cesty lidských osudů a tedy nežehráme: prostě přijímáme věci tak, jak se staly, jsme si vědomi relativity lidských soudů příznivých i nepříznivých a soudíce udržujeme lehký odstup od vlastní zaujatosti. Avšak v daném případě se nám zdá tento kritický odstup přílišný. Proč? Nápadné je totiž to, že sté výročí Bolzanova narození, tedy dávno před objevením Bolzana - zapomenutého logika, bylo u nás též (r. 1881), a to za zcela jiných společenských poměrů, slaveno: jako n á r o d n í s v á t e k. Národní listy přinesly ve výroční den 5. října (č. 243) obsáhlý fejeton s názvem "Bernard Bolzano" (jehož dokončení uveřejnily v čísle 245 dne 7. října 1881). Začínal takto: "Půda, kterou zkypril Hus a Jeroným Pražský ... nemohla vypráhnouti." "Naše doba dala vlasti onoho vznešeného lidumila, člověka a učitele nejušlechtlejšího ..." "... muž taký přes německé své vychování nemohl býti srdcem svým dalek svaté věci našeho národa." Potom citují obsáhlé pasáže z Bolzanových kázání, v nichž se odsuzuje útisk Čechů a češtiny. Fejeton končí slovy, že Bolzano zemřel r. 1848 "dočkav se osvobození rolnického lidu našeho, dočkav se politického vzkříšení českého národa." I další český významný časopis Květy přinesl r. 1881 na str. 635 vzpomínku Bolzanova jubilea, spojenou s recenzí spisku Marie Červinkové (rozené Riegrové, vnučky Palackého) "Bernard Bolzano", který ostatně vyšel též v tomto jubilejním roce. V něm autorka píše: "Humanitní zásady Bolzanovy v praxi stávaly se vlastenectvím, láska k rodné zemi a řeči, třeba jiným popudem probuzena u posluchačů jeho, zásadami těmi nabývala hloubky, opravdovosti a tvaru určitého nesoucího se především ku vzdělání lidu." "Požehnání slova jeho spočinulo především na na-

ší zemi, na našem národě - a národ vykoná jen povinnost vděčnosti, zapíše-li v řadu předních dobrodinců a osvěcovatelů svých Bernarda Bolzana." Na Žofíně (dnes Slovanském ostrově) uspořádal akademický spolek oslavu, na níž před Bolzanovou bustou hovořili mužové jako filozof Durdík, profesor Jan Krejčí, dr. L. Rieger, student Kramář a další. Noviny a časopisy potom přinášejí o této oslavě zprávy a hovoří o velkolepé slavnosti českého studentstva a o účasti české inteligence vůbec, na níž se mluvilo "o muži výtečném, mučedníku, bojovníku", o úctě celého národa /2/. Studentské listy umísťují zprávu o oslavách na první straně a připomínají, že "studentstvo české slavilo a s ním i celý národ památku stoletých narozenin - Němce Bernarda Bolzana. Oslava tato byla nejzřejmějším důkazem, jak Čechové, prostí vši stranické vášně a všeho předsudku, dovedou ocenit muže velikána, který spravedlivě jsa stejnou měrou ke každému, byl celým dokonalým člověkem, poctivým vlastencem, vznešenou povahou, vzorným učitelem, trpítelem za své přesvědčení." /3/ Jeden z řečníků na této slavnosti, profesor Durdík, který v onom jubilejním roce vydal o Bolzanovi spis /4/, Bolzana připomenul jako svého učitele. Takže máme nejen důvod k pozastavení a zbystření sluchu.

II.

Je nutno si uvědomit, že Bolzanovo mládí je situováno do doby mocného nástupu německé idealistické filozofie kolem roku 1800. Bolzano od svých gymnaziálních let miloval matematiku - pro onen vztah k samým základům jistot formulovaných vět, subjektivně neotřesitelných. Ve své autobiografii píše, že se domníval v matematice nalézat to, co dlouho marně hledal. "Má obzvláštní záliba v matematice zakládala se tedy pouze na její čistě spekulativní části, čili já vážil na ní pouze toho, co je současné filozofií." /5/ V dobově vládnoucí idealistické filozofii narážel dle vlastního vyjádření na řadu /6/ překážek - at to byl systém Kantův, Herbartův, Schellingův či Hegelův. Když již jako šestnáctiletý četl Baumgartenovu *Metafyziku*, nalézal v ní řadu problematických

výkladů. Kantovu Kritiku začal studovat v osmnácti letech: "Velmi se mu zamlouvá na první ráz rozlišení mezi soudy a priori a a posteriori, mezi soudy analytickými a syntetickými a rozdělení představ v názor a pojem, třebaže nemohl nikdy dobře pochopit vysvětlení, která jin Kant dává, a třebaže mu vadilo, že hned na počátku Kritiky je položen pojem zkušenosti a stejně i pojem nutnosti bez předchozího vysvětlení, prostě jako předpoklad. Prvé body, o nichž se domníval, že může určitě usvědčiti Kanta z omylu, byl jeho nejvyšší mravní princip, jeho metoda postulační, jeho nauka o antinomii, jeho vnitřně si odporující přijímání věcí o sobě, o kterých přece taktéž nemáme nic věděti ..." (Tamtéž).

Bolzano - podobně jako mnozí velcí filozofové jeho doby - usiluje též v duchu racionalistické víry o vědecké založení filozofie. Filozofie - věda vybudovaná z jistot podle matematického vzoru - je mu tím kýženým cílem. Jestliže však Kant odvozuje exaktnost matematického vědění z uzpůsobení lidského názoru, totiž z toho, že člověk nazírá vždy a jen v rámci apriorních forem prostoru a času, tedy z tzv. čistého názoru, Bolzano se ostře od takového východiska distancuje. Jistota vědeckých výroků a jejich systému se přece nemůže zakládat na něčem nakonec tak "subjektivním", jako je forma lidského nazírání. Bolzano Kantovi dává za pravdu, že vědecké jistoty musí být založeny apriorně a nikoli a-posteriorně, tj. v závislosti na zkušenostním poznávání: empirické poznatky mohou mít co do jistoty povahu vždy jen pravděpodobnostní a nejsou vyznačeny nutností. Avšak jistoty apriorních vět nemohou být přece podle Bolzana fundovány pouhou evidencí názoru. Bolzanova vědecká metoda se tedy nespokojuje s tím "geometrickým modelem", který pro jistoty vyžadoval Descartes, nýbrž jde mu po způsobu některých jeho racionalistických předchůdců (především Leibnize) o pojmovou analýzu toho, co je zřetelné a jasné, co je evidentní. Evidence nemůže být zakotvena v názoru, nýbrž má se zabývat pojmy, které pro Bolzana jsou právě ne-názorovými představami. Vědecké uvažování musí dát tedy slovu nikoli evidenci

názorného zakotvení, ale logické přesnosti vět o sobě (tj. soudů) a logického vyplývání.

Jak in concreto vypadá taková logicky konsekventní, čistá pojmová pravda, to lze v krátkosti ukázat na důkazu existence pravdy o sobě /7/. Lze tvrdit: buď jsou nebo nejsou pravdy o sobě (o sobě = nezáleží na tom, zda je někdo myslí či ne, zda jsou v lidské hlavě či ne apod.). Věta "žádná věta není pravdivá" předpokládá, že sama je pravdivá. Odtud plyne, že musí existovat věta, že "alespoň jedna věta je pravdivá", pokud onu větu první vůbec můžeme pokládat za pravdivou. Pokud tedy je pravdivá jen jedna pravdivá věta, pak je možno formulovat větu: mimo pravdu, že je jen jediná věta pravdivá, není žádná jiná věta pravdivá. Tato věta je další větou, odlišnou od první - a podobně jako první tvrzení, popírající existenci jakékoli pravdivé věty, reklamuje i tato další věta pro sebe pravdivost. Takže musí být aspoň dvě pravdivé věty, a tudíž druhá vyslovená věta je nepravdivá. Postup lze opakovat znovu a znovu až k závěru, že je více, ba nekonečně mnoho čistých pravd o sobě.

Pravdivost pravd nemůže a nesmí být odvozována z něčeho jiného, než jsou ony samy (např. ze subjektu). Logicky důsledně uvažující vědec musí všechno vysvětlovat z pravd samotných. Jsou to ony, které potom fundují veškeré lidské reálné poznávání, ale samy žádnou "realitu" ani poznání nějaké "reality" nepředpokládají. Některé z pravd jsou základní: jsou samy důvodem odvozených pravd, pouze zdůvodňují.

Pravdy o sobě nejsou jisté ani proto, že jsou pro nás názorně evidentní, ani nezískávají jistotu z činnosti naší mysli, tedy tím, že si je důkladně promýšlíme, jak poznamenává dvaadvacetiletý Bolzano ve svých zápiscích. Jsou to pravdy "an sich", jako takové. Vždyt různým rozmyšlením a převrácením, zvažováním a přemýšlováním se může lidská mysl nadohro zmást a může začít pochybovat třeba i o takové pravdě o sobě, jakou je věta o rovnoběžkách. Člověku nezbyvá než ověřovat určitou větu aplikací, což znamená jednat podle takové věty tak, že ji užíváme a na ní stavíme. "A podobně jako ve fyzické přírodě tkví

základní kámen v zemi tím pevněji, čím více na něj postavíme, ujme se i přijatá základní pravda tím spolehlivěji, čím častěji jsme ji prakticky použili. Probatum est." /8/

V tomto jakoby pragmatickém kritériu se zřejmě ozývá vliv Bolzanova profesora pastorální teologie Mariana Miky, který zastával oprávněnost té které religiozity tím, že je mravně prospěšná. Bolzanovu dychtění po racionálním zdůvodnění veškerého počínání je tím poskytnuta možnost, jak ospravedlnit a rozumově vyložit i pravdy katolické víry, jako např. zázraky či tajemství.

Mezi čisté pojmové pravdy patří, a to nikoli na zanedbatelném místě, nejvyšší mravní zákon: ze všech možných způsobů jednání vol vždy takový, který při zvážení všech důsledků nejvíc přispěje k blahu celku, lhotejno v kterých částech. Bolzano dovozuje, že pravdivost této věty je dána tím, že platí "an sich", tako taková: i kdyby ji nikdo nevyslovil, ba ani nemyslel, ba ani kdyby ji neměl v mysli Bůh. Nejvyšší mravní zákon ukládá člověku, bytosti "homo sapiens", ať věří či nevěří v Boha, aby se řídil zájmem všeobecného blaha, aby k tomuto blahu ze všech svých sil přispíval - vždyt tím prospívá sobě sám. Neprospívá-li kdo druhým, pak ať raději nežije! Úkol člověka je jiné blažiti a být šťasten. Veškeré hodnocení počínů lidského života se má dít se zřetelem k nejvyššímu mravnímu zákonu: sami máme právo požadovat svou záchranu jen tehdy, není-li to za cenu obětování někoho, kdo má na obecné společenské stupnici hodnotu větší než my. A tak dobrý člověk nemá váhat ublížit zlému, jde-li o blaho celku - vždyt by bylo přímo ukruté, aby kvůli jednotlivci strádaly tisíce! /9/ Základní heslo francouzské revoluce "salut public" je u Bolzana výslovně přijato i se všemi morálně problematickými důsledky.

x

Pod přísné kritérium věty o sobě, tedy takové, která platí, ať ji někdo myslí či praktikuje nebo ne, spadají všechny pravdy jako takové - náboženské nevyjímaje.

I křesťanské náboženství je Bolzanovi souborem takových vět. Řekli jsme již, že v duchu jeho nauky je nejvyšší mravní zákon nezávislý na Bohu samotném. Náboženství se tedy nezduvodňuje Zjevením z preordinovaného zdroje Tajemství, nýbrž tím, že je mravně prospěšné, že je užitečné vzhledem k základní mravní pravdě o obecném blahu. Právě tato dobově žádaná racionální zdůvodňovanost vši religiozity zřejmě činí Bolzanovo katechetické působení mezi studenty tak atraktivním. Že je to pojetí v mnohých ohledech blízké deismu, netřeba připomínat. Vždyť i myšlenku nesmrtnosti, resp. nezničitelnosti substancí, funduje podobně jako u pravd o sobě tím, že je vyjímá z toku času vůbec: nemají-li mít konec, nesmějí mít v čase ani počátek.

V náboženství nakonec ani nejde o Boha, náboženství je prostředkem k tomu, aby člověk žil ctnostně a dosahoval blaženosti: tím, co je vlastně základem všeho lidského konání, je mravní pravda jako taková: i Bůh sám je jí podroben. Samo zjevení je Zjevením teprve tehdy, jestliže rozum rozhodne, co je skutečným Zjevením a co pseudorevelací: musí to být předně něco mravně prospěšného, za druhé to musí rozum kvalifikovat jako skutečně cosi nepochybně nädpřirozeného. Jestliže však to, co by někdo chtěl označit za Zjevení, neobstojí před soudnou stolicí rozumu, pak to Zjevení není, i kdyby nám je sdělil hlas z nebe. Podobně, jako není rozhodující "hlas z nebe", tak nic neznámenají bez soudu rozumu slova Písma.

Právě tak je bez závazné konečné platnosti vůle jednotlivcova. Jen lidskou většinou přijatelné a přijímané přesvědčení je třeba v určitém čase mít za zjevení Boží vůle.

Tak ani křesťanskou nauku nemůžeme přijímat pouze proto, že ji hlásal Ježíš Kristus. Rozum nás však přesvědčuje o její pravdivosti a mravní prospěšnosti, nebo v obráceném pořadí o mravní prospěšnosti a pravdivosti - vždyť je to přece totéž, mravní zákon je pravdou o sobě. Takže ať kdo věří či nevěří v Ježíše Krista, je to, co Ježíš říká, platné pro každého.

Tím ovšem nemá být podle Bolzana řečeno, že křesťanské náboženství stvořil lidský rozum. Je Božím Zjevením, a nepostačuje tedy to, co poznáváme pouhým lidským rozumem. Avšak je božské právě tím, že je rozumné.

Není divu, že Bolzanovo pojetí náboženství bylo označeno spíše jako životní moudrost o tom, jak se člověk stane mravností šťastným /10/. Bolzano ovšem žije v době, kdy stále ještě působí osvícenská skepse k "pravdám" víry. Jeho veškeré úsilí se napíná k tomu, aby tyto "pravdy" obhájil jako pravdy jako takové. Sám náboženský úpadek vysvětluje skepsí, která je pochopitelná vzhledem k osvětovému pokroku - ty tam jsou doby lehké věrnosti a pověrčivosti. Mnohé jevy jsou dnes (v době Bolzanově) vysvětlitelné přece cestou přirozenou a netřeba pohodlného a vždy příručního argumentu o nevyzpytatelnosti Božího zasahování. Avšak hlavním kamenem úrazu, pokud se týče náboženského úpadku, je Bolzanovi násilné vnucování víry. Rozum se vzpírá vnějšímu násilí; ve věcech svědomí, ve věcech vnitřní pravdivosti víry se nevyplácí svěřovat autoritu státnímu reglementování prostřednictvím zákonů, nařízení a sankcí. To vše přece vede spíše k odmítání náboženství. Jak je to však pro pravého racionalistu zbytečné, vždyť náboženské pravdy křesťanské lze vyvodit rozumem: mravní zákon, nesmrtelnost, existenci Boha!

A právě tak rozumově lze přímo vykázat, že nejdokonalější náboženskou konfesí je katolictví. Zatímco protestanty determinuje a znehybňuje příliš přísná vazba k bibli a s tím spjatá nedůvěra k pokroku a všem novotám, je katolici smus otevřen vývoji, je to náboženství zdokonalovatelné.

Problematika perfektibility katolicismu byla zvláště ve čtyřicátých letech 19. století velmi aktuální. Bolzano tomu věnoval celý spis (Über die Perfektibilität des Katholizismus, Leipzig 1845). Pro Bolzana je katolická církev neomylná jen v tom, v čem se shoduje s hlasem všech svých součástí, všech svých příslušníků, a perfektivní svou perfektibilitou, garantující plasticitu vůči pokroku.

Bylo by omylem se domnívat, že podle Bolzanova přesvědčení nakonec věda zaujme všude místo náboženství. Bolzano - v protikladu k některým ateisticky orientovaným racionalistům - vidí v racionalismu novou příležitost, jak teprve náboženství moderně, tj. vědecky založit.

Je snad nyní již s dostatek zřejmo, že Bolzano měl málo teoretického pochopení pro ty křesťanské maximy, které označujeme slovy skrytý Bůh, tajemství, nedpřirozený původ, Zjevení - což je mu společné s celým duchem osvícenství. Bolzano - objektivně viděno - nebyl ovšem ani katolicky orientovaným teoretikem, jeho pojetí religiozity a církve nelze přece označit jako katolictví. Bolzano sice při obhajobách svého stanoviska za svého univerzitního pronásledování vždy znovu a upřímně odpřísahal všechny věty, které katolické vyznání vyžadovalo, avšak jejich smysl si vykládal jinak. V procesu, který proti němu vedl císař František, podněcován svým zpovědníkem Frintem, se vlastně Bolzano dostal do konfliktu dvou tendencí, které se tehdy utkaly: jedné, sice mocné, ale odcházející, totiž osvícenství opřené o dosti protinábožensky zaměřenou josefinskou tradici a o osvícenskou byrokracii, a druhé, právě nastupující rakousko-katolické restaurace, která se opírala o panovníkovu vůli a byla částečně podporována restaurací římsko-katolickou (i když tyto dvě restaurace spolu soupeřily: té rakouské šlo o stržení veškeré moci nad státem do Vídně, ta druhá se tímto vídeňským centralizováním cítila ohrožována ve svém univerzálním duchu). Obě restaurační tendence mají ovšem namířeno proti osvícenství a setkávají se ve svém odporu proti Bolzanově osvícenské náboženské filozofii. Na Bolzanem drží ochrannou ruku jen stále ještě početně silná osvícensky orientovaná byrokracie. Mezi Bolzanovým stanoviskem a katolickou restaurací je obrovský rozdíl, takový, že v závěru výše uvedeného spisu o perfektibilitě je mu protestantsko-racionalistická teologie nakonec bližší než restaurační katolicismus. Bolzanův žák Fesl potom Bolzanovi zprostředkuje styk s protestantsky liberálně orientovanými časopisy /11/. Tak např. osoba Ježíše Krista je i v pojetí Bolzanově důkladně zhumanizována a zbavena božství (v dopise J.F. Röhrovi, který byl zveřej-

něn r. 1837). Bolzanovi se jevil boj protestantské teologie s katolickým osvícenstvím, které jsou ve věci racionálního pojetí religiozity na jedné lodi, jako cosi odporujícího zdravému rozumu.

Bolzanovo stanovisko bylo tedy velmi málo katolické, leckdy i málo křesťanské. I když zprvu našlo mnoho nadšených přívrženců zvláště mezi mladými posluchači co "antithesa k duchovně vyčerpanému baroku" /12/, většina přestala toto stanovisko držet nejen pod tlakem mocenských vlivů, ale působily zřejmě i ohledy věčné. Posuny náboženských názorů různými směry jsou patrné i u Bolzanových "věrných", jakými byli v této oblasti Schneider a Havlíček. Havlíčkovy Národní noviny v. recenzi vydání Bolzanových kázání připomínají (r. 1849, č. 186, s. 737) čtenářům důtklivě antropocentrickou orientaci (jde o povýšení, zušlechtění, posílnění člověka).

Bolzanovo osvícensko-racionalistické založení nic nemění na jeho osobní náboženské vroucnosti a pravdivosti - to je třeba důrazně připomenout. Je obětavý, nevypínavý, pokorný, vnitřně zapálený pro křesťanské odevzdání se druhému v konkrétní pomoci, nealibisticky dobročinný, žijící skromným životem. V jeho výkladech, jakkoli působivě a opravdově vycházejících z jednotlivých pasáží Písma, či ve spisech, jakkoli nesených vůlí vykazat objektivní pravdivost třeba článků náboženské víry, domínuje však nakonec osvícensky pojatý rozum, vystupující jakoby sám ze sebe a nazírající věty o sobě jako věčné, nezávislé na lidských osudech, ani na Bohu.

X

Bolzano tedy má za to, že mravní pravda je větou o sobě, tím, co nezměnitelně a nezrušitelně, bezpodmínečně platí. Nyní, od chvíle, kdy vyvstává nejvyšší mravní zákon jako pravda o sobě, lze odvozovat lidské povinnosti a nespoléhat se tedy na pouhé nejasné temné city (což bude znamenat akcent na usuzování i v této oblasti, zvýší to obecné blaho a sníží zločinnost, která plyne především z chyb v usuzování), ba samo dodržování povinností se stane příjemnější svou rozumovou oprávněností a objek-

tivní vyvoditelností, lidé budou hodnější, nesobečtí. Utrpení člověka není nezbytnou součástí lidského údělu, jestliže má vést ke spáse, jak usuzují někteří teologové; není nic vyššího a důležitějšího, než je blaženost živých bytostí. Na nejvyšším vrcholu Bolzanovy mravouky stojí tedy nejvyšší mravní zákon jakožto pravda o sobě. Moudrý člověk, tj. člověk znalý pravdy, je eo ipso ctnostný, a ctnostný je eo ipso blažený. Nelze se divit, jestliže v literatuře o Bolzanovi (a to i nenábožensky orientované) se objeví označení této etiky jako výrazně humanistické (čti: antropocentrické), utilitaristické a sociálně eudaimonistické /13/. Příkladů k takovému posouzení by bylo k dispozici víc (hájení blahodárných omylů, užitečné nevědomosti, prospěšné lži, moudrých sebeklamů - to vše co do užitečnosti vždy vzhledem k základnímu mravnímu zákonu blaha celku). Osvícenské přesvědčení, že všechno zlo na světě plyne z nevědomosti a je odstranitelné osvětou, se potom projevuje i v teologicky orientovaných diskusích: lidská hříšnost je plodem lidské pošetilosti, chybí vzdělání, které by bylo s to odstranit nesprávné představy.

Avšak je tu pokrok: lidstvo postupuje vpřed - sice v té či oné etapě nebo tu či onde možná stagnuje či retarduje, ale v celku jde kupředu ve své osvícenosti, což znamená pokrok trojediného základu: moudrosti, ctnosti a blaženosti. Leibnizův motiv tohoto našeho světa ze všech možných nejlepšího je u Bolzana pojat v duchu víry v pokrok: optimismus se týká toho, že náš svět se postupně nejlepším stává. Vše, co se izolovaně v prostoru a čase stane, je předzjednaně zharmonizováno k pokrokovému vyvíjení k dokonalosti. Úkolem člověka je k tomuto pohybu světa přispívat vychovnou a osvětovou starostlivostí. Proto se Durdíkoví jeví Bolzano daleko spíše českým Sokratem než Leibnizem.

Odtud lze rozumět, proč pro Bolzana tak silně vědecko-objektivisticky orientovaného není filozofie pouhou vědou o posledních pravdách o sobě, nýbrž zároveň nás tímto věděním musí umoudřovat, a tedy zlepšovat. Filozofie - ryzí abstraktní teorie - má sama v sobě praktickou

funkci /14/. Sloveso "musí" nelze chápat tak, že to musí zařídít člověk, který nahlédl ony pravdy, ale nahlédnutí samo je zmoudřením a nutně zlepšením, tedy "musí" k těmto praktickým, mravně pozitivním hodnotám vést.

x

Když potom Bolzano uvažuje o nejlepším státě /15/, je to přirozeně opět základní mravní zákon, který se v této souvislosti stává jakýmsi zákonem ústavním. Vždyť dle Bolzana jen dobro a blaho celku může zajišťovat pravý společenský pokrok. Prospěch celku musí být hlavní normou, již se musí podřídít vše ostatní. Stát, který by skutečně měl vše ustrojeno jen vzhledem k této normě, by byl rezistentní i vůči zlotřilcům: pochopí-li všichni občané základní normu, pak by nikdo neuposlechl falešný hlas a nepodlehł falešným svodům; každý by faleš odkrył pouhým uvážením potměšilých či pobloudilých řečí a činů.

Skutečně v š e musí být ovšem podřízeno základnímu zákonu. Tak i umění musí sloužit tomuto státně konstruktivnímu účelu: je zcela nutné, aby plnilo pouze a výlučně úkoly, plynoucí z potřeby vychovávat občany, mravně je zdokonalovat, prostě šířit "uvědomění", řečeno dnešní ideologickou mluvou /16/.

Ve školách nejlepšího státu se mládež učí svému mateřskému jazyku, avšak je nutno, aby žáci co budoucí občané zvládli ještě jeden jazyk (Bolzano ho blíže neurčuje), něco univerzálního jako bývala latina, aby bylo možné dorozumění mezi národy.

Pokud se týče konfese, ať každý volí dle svého uvážením: není to sice v duchu obecně pochopitelné a vyvoditelné hierarchizace konfesi (katolická je přece dle Bolzana ze všech rozumově nejlépe zdůvodnitelná), avšak vznikají menší škody, než kdyby se jednotná víra všem vnucovala.

V Bolzanově nejlepším státě se dokonce předpisuje, jak se žít a šatit (rozhodující zřetele jsou opět

důvody ryze a jen racionální, zatímco osobní chuť či vkus jsou důkladně podřízeny), či jak bydlet (např. o bydlí - dům - nikdy nesmí být majetkem jednotlivce, nýbrž obce). Bolzanův stát je prostě plodem přesvědčení, že vhodné uspořádání, racionální organizace společnosti je tou jedinou pravou cestou, cestou, která vede k definitivnímu vyřešení dotud iracionálních společenských konfuzí. Proorganizovanost odshora až dolů, zespolečenštění resp. postátnění všeho dění a absorpce individua státním mechanismem stojí u Bolzana na předsudečné představě o všemoci racionální konstrukce: řádně zorganizovaná společnost zároveň produkuje eo ipso další "rozumnost", lidé v takovém "nejlepším" soustrojí rozumějí všemu podstatnému a dokáží rozhodovat o všech hodnotách vzhledem k nejvyšší normě, a v důsledku toho i postupovat správně; vždy dokáží např. určit, že ten a ten je lepší a je ho třeba upřednostnit, a ten a ten je horší a je ho třeba upozadit, eventuálně odstranit.

x

Není tedy žádná propast mezi Bolzanem logikem, Bolzanem etikem, teologem a rozvrhovatelem společnosti a státu. Jako hledá "pravdy o sobě" a jejich konsekvence ve své nauce o vědě - vědosloví (Wissenschaftslehre), tak hledá "pravdy o sobě" a jejich konsekvence v oblasti morální, státní a náboženské.

Dnes ovšem zajímavějším se jeví jeho vědosloví pro ty části, v nichž moderní sémanticky orientovaná logika vidí svá dávná, i když na sto let zapomenutá předznamenání. Teprve r. 1931 bylo poprvé seznáno, že Bolzanovo logické uvažování předběhlo to, čemu se později říkalo "matematická logika". W. Dubislav "interpretuje některé pojmy Bolzanovy logiky prostředky moderní formální logiky" a "ocenuje především Bolzanův objev vět s proměnnými částmi, jež správně ztotožňuje s větými funkcemi" /17/. Brzy potom A. Tarski knižně publikoval svou "rehabilitaci" problému pravdy a významu v rámci formalizované logiky (1933 polsky, 1935 německy); to, co se dotud zdálo být cizorodým a nepřipustným zřetelem v rámci dřívějších vysoce formalizovaných vyjadřovacích ná-

strojů, se nyní tematizuje, aniž by se musela opustit exaktní vyjadřovací forma symbolické logiky: např. je možno se tázat, zda určitý předmět splňuje či nespňuje určitou větnou funkci. R. 1937 je pak oceněna Bolzanova myšlenka pravd o sobě a vyplývání, zakládající vlastně protiskepticky orientovanou představu o možnosti přísné vědy "mathesis universalis". Zdůrazňuje se přitom, že "nejde jen o rekapitulaci Bolzanových názorů, ale o skutečnou rekonstrukci jeho pojmů v duchu principů moderní logiky" /18/. Po druhé světové válce se potom Bolzanovo jméno objevuje v souvislosti se základy moderní logiky častěji, přičemž se jeho myšlenky přeinterpretovávají v duchu současné logiky a překládají do moderního formalizovaného způsobu vyjadřování. Přitom se ukazuje, že Bolzanovy nálezy jsou aktuální i jako živá inspirace /19/.

Logikou Bolzano rozumí "metavědu", nauku o vědeckém výkladu: jedná o tom, co věda jako taková jest, dále o zákonitostech prošetřování, zjišťování a odmítání výroků, dále o tom, jak se člověk k větám o sobě dostává (např. úsudkem nebo abstrakcí), dále pojednává o samotných těchto větách o sobě (co vypovídají, jaký mají význam) a konečně vědosloví pojednává o důkazech existence vět o sobě.

Patočka upozorňuje /20/, že se Bolzanovi mylně anachronně přisuzuje, že zbavuje logiku psychologie; právě jsme viděli, že Bolzano psychologické aspekty do vědosloví zahrnuje. Patočka připomíná, že "zúžení významu Bolzanova vědosloví na fundamentální a elementární část logiky (v našem stručném přehledu ve výše uvedeném odstavci jsou to poslední dvě jmenované složky - pozn. R.P.) je výsledkem pohledu na vědosloví, který vytvořili Brentano (ve své starší fázi) a Husserl. Tito myslitelé obnovili v druhé polovině 19. stol. a na počátku 20. věku Bolzanovu nauku o větách o sobě v boji proti psychologismu, tj. proti názoru, že logika jedná o reálných myšlenkových procesech a jejich zákonitostech, pojatých jako přírodovědecké zákony."

Výše jsme se již pokusili objasnit, že Bolzanovo

stanovisko je namířeno proti kantovskému subjektivismu, že Bolzano nemůže na základě svého rozhodnutí o nutné nezávislosti pravd o sobě na myšlenkových výkonech lidského subjektu nikdy přijmout smysluplnost úsilí o subjektivním zdůvodnění pravdy jako takové, a n s i c h !

Snaha o odsubjektivizování filozofické metody-cesty vede Bolzana skutečně hodně daleko od ducha idealistické filozofie tehdejší doby: pravdy o sobě se stávají neměnnými petrifikáty a věda jejich pouhou soustavou, čímsi zcela statickým, co se vlastně vůbec neděje, co platí odevždy a navždy a nemá historický rozměr. Filozofie není už cestou-metodou, cestováním vždy znovu do neznáma, do tajuplných končin, není riskantním novým a novým vydáváním všanc všeho, co má. Radikální pojetí vědy jako statické stavby, jejímž tmelem je vyplývání a stavebními jednotkami důvody a konsekvence, vede Bolzana pryč od velkého dobového objevu dějin, v nichž se odehrává duchovní i tělesný život člověka a veškerenstva. Ne že by oblast vět o sobě byla něčím zcela zanedbáníhodným. Avšak Bolzanovi překryla vše ostatní, měl ji hodnotově za primárně důležitou. A tak mu uniká, že přijetím dějinnosti je přijat skromný postoj k aktuálně nalézaným poznatkům, že se lidské bádání svým historickým povědomím pokorně ponořuje do oné řeky dění, která - jakkoli reflektována - vždy znovu každou reflaxí, i tu modo mathematico, znovu pohlcuje. To zřejmě cítil a viděl Kant, když přes veškeré uznání zásadního rozdílu apriorních poznatků od empirických subordinoval apriorní formy lidskému názoru a učinil tak onu rapsodii počítků, která vchází k člověku branou těchto časoprostorových forem, tím, co je znamením světa věcí o sobě, světa neuchopitelného a nedosažitelného lidskému usilování /21/.

Z Bolzanova zdroje však přece jen vytéká pramen, který nalezne ve 20. století jedno z nejvýznamnějších uplatnění - totiž ve fenomenologii. "Jelikož k představám, větám a pravdám o sobě docházíme toliko abstrakcí od reálného myšlenkového procesu (jako k myšlenému obsahu

docházíme abstrakcí od slovního výrazu), není naopak myšlenkový proces nic jiného než tyto představy, věty a pravdy, obklopené reálným obalem subjektivního procesu. Pozdější Husserlový pojmy noema a noesis se zde zdálky rýsují." /22/

Patočkovým fenomenologickým zaměřením se tedy někdejší Bolzanovy motivy vracejí do naší vlasti. Vracejí; to znamená, že na čas tuto zemi opustily. I když i Husserl je rodem "náš" (narodil se v Prostějově na Moravě), svá studentská léta prožil ve Vídni a filozofii se učil u Brantana. K Bolzanovi přišel "patrně prostřednictvím vídeňského logika profesora K. Twardovského" /23/. Je skutečně velmi přehnáno tvrzení J. Gottharda z r. 1910, že vlastně dílem Husserlovým je jen to, že Bolzana terminologicky moderně explikoval. Že nicméně Husserl má Bolzana za základní monument dosavadního myšlenkového dění, o tom svědčí Husserlův výrok v jednom z jeho hlavních děl: Bolzanovo dílo "pokud jde o základní logické nauky, předčí daleko všechny systematické nárysy, co jich světová literatura má" /24/.

Ve své vlasti měl Bolzano tedy již brzy filozoficky na čas odzvoněno. Kalista např. upozorňuje na filozofický vývoj Augustina Smetany /25/: v mládí studoval Bolzana (vedle Hegela, Feuerbacha aj.), avšak jeho vlastní orientací se stal nakonec Hegel. Celkovou duchovní atmosféru v Čechách, pokud se týče filozofie, ovládal "zastaralý" Bolzano stále méně, a stále více se prosazovali nositelé vlivů německé filozofie, ať to byli hegeliani nebo kantovci nebo - a to nejvíce - herbartovci.

Nicméně osvícenská orientace Bolzanova působila zřejmě v Čechách nadále - všude tam, kde sytila obrozenecké hnutí, byť se jakkoli mocně opíralo o Herderovo východisko. Zvláště myšlenky o sociálně motivovaném přirozeném právu, tak samozřejmé, tak rozumově a utilitárně přesvědčivé pro racionalisticky orientovanou modernu, spoluovlivňovaly morální postoje české duchovní elity. Bolzano tak žije např. v Havlíčkovi, ale i v moralismu Masarykova politického filozofování /27/.

A tak k oné "velké" filozofické genezi, vedoucí od Bolzana přes Vídeň, spojenou s jmény Twardovsky a Brentano, k Husserlovi a od Husserla k Patočkovvi, se druží filozoficky snad méně významná, zato však politicky pro nás velmi signifikantní linie, o níž chceme hovořit v následující kapitole o Bolzanovi a české národní otázce.

III.

Všeobecně se uznává, že Josef Jungmann je jedním z těch, kdo stojí u zrodu koncepce českého národa v tom duchu, jak je potom národní problém žit v národním obrození v 19. století a i v samostatném státě ve století 20. Řekněme hned v krátkosti předem, že se zde národ chápe jako p ř i r o z e n ě d a n ý o r g a n i s m u s , něco jako velký rod, jehož společným projevem, projevem společného z r o d u z jedné " m a t k y " , je společná m a t e ř š t i n a . Státní soustava se v duchu Herderově chápe jako společenství pouze uměle konstruované, je to jen soustava mechanická. I v tomto nízkém hodnocení mechanismu a samozřejmém přijímání přirozeného organismu se hlásí nově nastupující doba romantismu, tak protikladně orientovaná k racionalistickým myšlenkám typu l homme machine.

Není asi možno dost důrazně připomenout, že toto pojetí národa (nikoli ovšem "národ" sám, případně chápání odlišné) tu není odedávna, jak máme často sklon to chápat my dnešní, odchovaní již romantickým porozuměním národu a dějinnosti, a promítáme právě toto národní uvědomění i do minulosti předcházející, kdy lze sice počítat s národní fakticitou, nikoli však s tímto chápáním národního problému, předpokládajícím romantickou éru.

Teprve od zániku osvícenství a nástupu romantismu lze historicky neanachronně zacházet s tím, co je pro běžného našince jakoby samozřejmostí, totiž že národ je to, co žije dál, i když stát třeba mizí v propadlišti dějin, že jazyk je tím dominantním znakem národního,

rozuměj přirozeně daného rodového "společenství" (i když i dříve jazyk znamenal u nás i jinde odlišující znak - u nás od Němců - tj. pro Čechy od těch "němých"), že oprávněnost existence státu a jiných útvarů je čímsi nesamozřejmějším, zatímco existence národa je prostě skutečností, že tato prostá fakticita nepotřebuje dalšího udůvodňování a že má právě tak přirozeně dané další organicky rostoucí kořeny a větve a odvětví, které národ včlenují do přirozených, rodově příbuzensky svázaných, "bratrských" společenství, jakými jsou např. Slované, Germáni apod. Pro náš národ mezi prvními všechny tyto aspekty rozvinuli a společensky uplatňovali Jungmann a Kollár.

Podle Masaryka je herderovcem především Kollár, zatímco Jungmann filozoficky co "veliký přívrženec Voltairův je nekritickým a slepým stoupencem osvícenství minulého věku a josefinismu." "Ve svém osvícenství Jungmann je tak důsledný, že i absolutism přijímá, mysle při tom na absolutism ruský." /28/ Pojímání češtví a významu češtiny Jungmann ovšem buduje na Herderově koncepci národa, takže přes zmíněnou filozofickou orientaci Masaryk uznává Jungmannovy zásluhy např. o jazykové obrození (ačkoli i zde mu vytýká "abstraktnost, knižnost", když uvádí Jungmannovo nekonkrétní zaujetí pro slovanství, např. ve věci polštiny co eventuálního úředního jazyka) /29/. Výslovně potom konstatuje Jungmannovu herderovskou orientaci v souvislosti s pojetím lidové poezie: "Ideje Herderovy, netoliko o Slovanéch, ale jeho názory filozofické a zejména také o poezii lidové, přijímali u nás Dobrovský, Šafařík, Jungmann, Čelakovský, Palacký a ještě Štúr." /30/

Oprávněnost existence, plynoucí z pouhé fakticity národa, je pro 19. století vodou na její pozdější mlýny, kdy bude postup evropského vědeckého ducha čím dál tím víc ovládat pozitivismus s idolatrií faktu. Národní historie, národní kulturní tradice, národní jazyk - to vše pak jsou hodnoty, o jejichž smysluplnosti netřeba a nelze pochybovat, neboť jsou to přece samy o sobě ty důvodové základy, z nichž se vše ostatní společenské

i individuální dění má odvozovat. Kampak na nové české vlastence se zemským vlastenectvím, s tím "landespatřiotismem", zkompromitovaným a zvláště protivně vystupňovaným vídeňským centralismem, s nímž je spjata i racionalisticky zdůvodňovaná a prosazovaná germanizace.

Avšak i jiná, od zemského vlastenectví zásadně odlišná koncepce Bolzanova se herderovsky založeným vlastencům jevila na výsost problematickou a nebezpečnou. Bolzano rozumí totiž určitému společenství jako soužití vzájemně odpovědných účastníků. Je to tedy hledisko mravní, které z jednotlivců vytváří harmonickou jednotu lidsky dobře fungujícího společenství. Není to tedy ani samočinnost mechanismu, ani samorůst organismu, ani fakticita daná zeměpisně, prostě principem stmeleního společenství nemůže být podle Bolzana vůbec žádná fakticita, ale je jím základní mravní zákon veřejného blaha. Otázka národa je u Bolzana jen a jen otázkou mravní, je to úkol, nikoli danost.

A tak jsou Bolzanovi "národem" ti, co prostorově a časově blízko sebe žijí, jestliže ve svých denních úkonech a starostech užšího či širšího dosahu skutečně naplňují ono porozumění mravnímu zákonu. Jedině takto se Bolzano dotýká geografického určení národa a vlasti. Avšak podřazovat Bolzanovu koncepci beze zbytku pod etiketu zemského vlastenectví neodpovídá základním Bolzanovým myšlenkám. Tak se nám to např. ukázalo již v jeho sociální utopii, kde opozice vůči stávající zemské vládní tradici a stavovskému zřízení je zcela zřetelně nekompromisní, a tak se nám to ukáže i v dalším.

Jestliže v nejlepším státě jsou občané stejnou měrou odpovědní obecnému blahu, potom vše, co je této rovnosti na překážku, je faktorem spíše negativním. Tak zcela negativně Bolzano posuzuje stavovské preference, majetkovou rozdílnost, nadřazování či podřazování na základě rodového či jazykového původu. Rozdílnost v mateřštině je zde nahlížena nikoli jako cosi pozitivního, ale jako komplikace vzhledem k společné mravní odpovědnosti. Jestliže slovem "národ" Bolzano míní celé takové společenství spoluobčanů, potom jazykově homogenní skupiny uvnitř

tohoto společenství označuje jako "národní kmeny". (Např. "zwei Volkstämme dieses Landes: Böhmen und Deutschen"; Bolzano užívá slovo Böhmen v dvojím smyslu: Böhmen = Češi, Böhmen = Čechy.) /31/

Je snad již s dostatek jasné, že mezi romantickou koncepcí národa jako přirozené organické danosti, tedy koncepcí naturalistickou (vzhledem k důrazu na přirozenost) a pozitivistickou (vzhledem k důrazu na faktickou danost), a koncepcí Bolzanovou, pojímající národ jako společenství, jež má teprve za úkol se vytvářet, jež právě není dáno samo sebou, je významný rozdíl. Pro Bolzana nic mezi stvořenými danostmi tohoto světa tu není jen tak, vše je tu k něčemu, vše má užitnou hodnotu, která tu stojí jako úloha. Tak jako lidský rod i národ je si úkolem: má se emancipovat k blaženosti v ctnostném spolužití.

Bolzanova koncepce národa plyne z přesvědčení a racionální determinovatelnosti lidského společenství. Osvícenská orientace mu zabránila postřehnout, že národ má přece jenom nemálo ze svého určení postiženo myšlenkou přirozeného organismu, že jazyk není jen "vnější vehikulum, nýbrž podmínka možnosti myšlenkového světa, že je to ona nahodilost, bez níž není vědomí nutnosti. To vše mu zabránilo též, aby viděl jasně, že jsem-li jednou pro rovnoprávnost a proti útlaku v jazykové oblasti a v oblastech jiných, musím jít až do konce, aniž tento požadavek vychází nezbytně z rovnice národ = jazyk." /32/Patočka nejen upozorňuje na Bolzanovo nepochopení všeho toho, co herderovská a u nás jungmannovská koncepce národa postihovala na skutečné tvářnosti a podstatném určení národního společenství (kteroužto kritiku bolzanismu shodně vyslovují snad všichni, kdo se Bolzanovým pojetím národa v našem století zabývali a zabývají), nýbrž ukazuje nadto, že i z Bolzanova stanoviska samotného plynul závěr, který by ho mohl velice přiblížit koncepci romantické, kdyby ho byl Bolzano vyvodil.

Bolzanovi ovšem unikají významné počiny, směřující k vytváření novodobého českého národa. Ne že by nic

kolem sebe neviděl, ne že by utiskovanému českému živlu tak říkajíc nedržel palce, ale neodhadl potenciální mohutnost rodícího se hnutí: byl příliš zahleděn do osvícenství a racionálních teoretických konstrukcí - jakkoli vyžadujících ušlechtilou mravní praxi, které se sám skutečně podroboval - aby viděl skutečné vývojové trendy. V tom, co se při akcentování tu češství, tu německví kolem něho dělo, spatřoval hlavně vytváření rozdílů mezi lidmi, propastí, omezujících ono ušlechtilé společné směřování. Že v celkovém světovém kontextu jeho obavy nebyly bez opodstatnění, to nad jiné jasně dokázalo 20. století se všemi těmi třenicemi, rozpory, sváry a krvavými konflikty před světovými válkami, v nich a po nich, které v tak silné míře plynuly z amorálně kladené fakticity určité nacionality, ústící v razantním, netolerantním, totalitním uplatňování "nezadatelných" práv, plynoucích jen a jen z argumentů často typu "Blut und Boden".

A tak Bolzano ve svých exhortách v prvním a druhém desetiletí 19. století vyzývá Čechy a Němce, aby vytvořili jeden národ, aby se bratrsky objali a učili jeden druhého, aby se sobě připodobňovali a sdíleli bez výhrad své poznatky, aby co jedna mysl, jeden duch a jedno srdce šířili po celé vlasti lásku a svornost.

Příčiny nesvornosti mezi Čechy a Němci vidí ovšem Bolzano ze stanoviska náramně českého: potlačování českého jazyka je pro něj mravně nezdůvodnitelné a nikdy nepochybuje o oprávněnosti a způsobilosti češtiny existovat a uplatnit se i v těch nejnáročnějších záležitostech ducha (na rozdíl od stanoviska českého buditele J. Dobrovského) /33/. Bolzano dále ostře vidí, že rozdíly ve vzdělanosti "národních kmenů" naší vlasti pramení z toho, že německá kultura žila po dlouhou poslední dobu v nepoměrně příznivějších historických podmínkách. A největším neštěstím je to, že kmen německý si násilím podrobil a podrobuje kmen český, že je zvýhodňován a vyvyšován. Bolzano tento nejvýznamnější zřetel nemravné nespravedlnosti a odtud pochopitelné protiněmecké zášti Čechů (zášti, jež je jen "přirozeným trestem za zločiny, kterých se na Slovanech dopustily německé vlády") formu-

luje nejostřejšími slovy: hovoří o dějích odporné paměti, že se stalo; že vládne němčina, že je tu potlačení na jedné straně a nadprávi na straně druhé a že toto potlačení spáchané na předcích trvá i u vnuků, ba že se k starému bezprávi připojuje nové a nové: preference rodilých Němců či českých odrodilců, němčina jediným úředním jazykem, všichni mocní, urození a bohatí jsou Němci nebo zněmčilí oportunisté, česky mluvící část je chudá a utištěna, všude za představené dávání Němci čísti, kdo k nim patří (nad tím se Bolzanovi "nejvíc pění krev"), takže jen česky mluvící část "národa" není ani ve svých záležitostech chápána; a tito představení vysávají český lid do krve - po způsobu egyptských dohližitelů! /34/

Nesmíme zapomínat ovšem, že tyto promluvy byly součástí činnosti hluboce věřícího katolického kněze Bolzana, pověřeného vyučováním na pražské univerzitě, a že tedy jejich zarámování bylo věroučné (promluvy zpravidla navazují na citát z Písmá). Avšak v celkovém kontextu Bolzanovy koncepce nehraje prim zřetel náboženský nebo autorita Písmá (což mu bylo nejednou hned za jeho života vytčeno), nýbrž "pravdy o sobě", mezi nimiž významnou je, jak jsme viděli, zákon obecného blaha; odtud Bolzano vyvozuje právo národa (= národního kmene) na existenci a povinnost národů (= národních kmenů) vzájemně se tolerovat. Některé interpretační pokusy, usilující o postižení Bolzanova stanoviska v národní otázce, se dávají oním zarámováním svést a nepostihují osvícenskou prioritu rozumu, totiž že i náboženské pravdy získávají svou pravdivost z rozumového nahlédnutí /35/.

Jestliže Bolzano ve své klauzurní práci konstatuje, že je Němec (jeho mateřštinou byla němčina; jeho otec, rodem Ital, považoval "Böhmen" za svou vlast), potom v tom ještě nesmíme spatřovat ty významy a tu výlučnost, které se teprve časem vypracovaly v národnostní ideologii, pramenící z Herderovy formulace národa. Bolzano byl pro rovnost, a to i pro rovnost tak často diskriminované židovské minority /36/.

Bolzanovo osvícenské stanovisko přes veškerý jeho sympatie k osudům českého "kmene" nebylo Jungmannovou skupinou pochopeno a přijímáno - řekli jsme, že vzhledem k podcenění především jazykové manifestace národa z velké části právem. Byly sice nadhozeny i jiné, osobní motivy tohoto Jungmannova nepochopení: Bolzano se prý jako člen filozofické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity zachoval k Jungmannově kandidatuře na stupeň doktora nedosti vlídně /37/. Kalista významnost takového motivu odmítá a správně připomíná Jakubcovu monografii o Markoví /38/, v níž se zdůrazňuje, že přece nešlo o poměr dvou rivalů, nýbrž o rivalitu skupin: vždyť Bolzana odmítal nejen Jungmann, ale i Marek, Šír a další. /39/. Jakubec soudí, že difference pramenily především z rozdílných náboženských postojů: Bolzano je vroucně věřící s přísnými mravními životními postoji, Jungmann a jeho kruh jsou nábožensky liberální, až libertiništičtí. Kalistovi se jeví i tento akcent na náboženské difference nenáležitý a soudí, že je třeba především brát v potaz věcné rozdíly v pojetí národa. Je nutno ovšem připomenout, že Jungmannovo nepochopení Bolzana bylo asi též přece jen poněkud "osobně" motivováno jeho povahou: Masaryk vyvozuje ze Zeleného, že "Jungmann vůbec nejlepším a nejčestnějším lidem nerozuměl." /40/ O velmi pochybných důsledcích Jungmannova voltairovského zaměření v oblasti mravní píše Masaryk ostře odmítavě a cituje řadu Jungmannových výroků, zavánějících až utilitářským cynismem /41/.

I když tedy Bolzano a jeho druzi byli proti jakékoli národnostní nenávisti, ba naopak, byli pro svorné spolupřebývání jinojazyčných komunit, přece a právě proto jungmannovskému kruhu tento kurs pro ně "nadnárodní", a tudíž vlastně "protinárodní" vadil. A to do té míry, že nebyli s to postřehnout mnoho pozitivního, co korigovalo některé "samozřejmosti" stanoviska romantického, a nedošlo jim, že Bolzanovo působení může zanechat (a skutečně historicky zanechalo) v dalších osudech českého národa nesmazatelnou stopu. Ostatně i mnozí přední členové jungmannovského "vyznání" (např. Palacký, Purkyně aj., jak ještě uvidíme) Bolzanův význam hodnotili pozitivně a prokazovali mu svrchovanou úctu.

Chceme nyní poukázat na zmíněnou působnost Bolzanovy osobnosti v dalších osudech našeho národa, a to v těchto okruzích: ozvy jeho působení mezi studenty, stanovisko české šlechty, působení Bolzana v české vědě, situace kolem událostí v r. 1848, vliv Bolzana na osudy českého školství, ozvy Bolzanova vlivu v české literatuře a Bolzanova života v paměti lidu.

x

Pražská univerzita je prvním působištěm kněze Bolzana. Zavedení povinných katechetických přednášek je přijímáno v prostředí živeném stále do značné míry osvícenstvím s nevolí. Avšak mladý Bolzano, který nově zřízenou stolicí obsadí jako první, strhne na sebe pozornost mnoha posluchačů. Jeho přednášky jsou navštěvovány s velkým zájmem a jeho nedělní exhorty, jichž měl za 15 let svého vysokoškolského působení k šesti stům, poslouchávalo k tisící účastníků. To již představuje nemalý vklad do duchovního dění v centru Čech.

Smysl jeho kázání ovšem je smiřovat nacionální vášně, pokud se rozněcovaly na tak snadno zápalné půdě, jakou představuje studentstvo. Nicméně, jak jsme již doložili, Bolzano nemohl nevidět usilování potlačovaných českých probuzenců, s nimiž se setkal i při své univerzitní činnosti a kteří jsou mu blízcí svou obětavostí, svým záplem a mravní čistotou. Jak by potom studenti nepostřehli a neocenili Bolzanovo neoportunní hledání pravé odpovědnosti především k ohroženým bližním, tedy za daných okolností k českým spoluobčanům! Bolzano nikdy ve svých čteních nezapochyboval o pozitivním významu českých obrozeneckých snah, a tak se studenti české národnosti cítili vždy ve svém postavení a usilování Bolzanem podporováni. Jeho přednášky byly zapisovány a opisováním šířeny i po Bolzanově "exkomunikaci" ze školy. "V mnoha stech opisů kolují podnes přednášky a kázně (= kázání, pozn. R.P.) milovaného učitele mezi žáky jeho ...", píše Havlíčkovy Národní noviny víc jak 30 let po Bolzanově přímém působení a rok po jeho smrti /42/, což se přece hned tak u každého přednášejícího nestává. Když byl

Bolzano sesázen, napsal kdosi na tabuli 3. ročníku verše, které potom kolovaly: "Ať potlačí jen hloupý stát / muže, jenž největší je český vlastenec! / Tak možno spící žálit snad. / Však moudrým ku prospěchu to bude na konec. / Bolzano jest a bude velikán, / byť sebe hůř byl osudem zlým štván." /43/ Rozpořození studentů vyjádřil F.L.Čelakovský slovy: "Nevinný Hus v osidla jejich upadl; upadl i pravdu milující Rousseau; a Bolzano - můj učitel pade - ach pade!" /44/ Nad Bolzanovým odchodem vyslovili uspokojení jen někteří jungmannovci, např. Marek, později známý kantovec a autor Logiky, který Bolzana měl co protivníka Jungmannova za nepřítele Čechů /45/.

x

Česká šlechta byla v 1. polovině 19. století stále ještě pod vlivem osvícenství, ale orientována proticentralisticky, a tak měla mnoho pochopení pro působení Bolzana, pronásledovaného z Vídně. Tak např. tehdejší nejvyšší kancléř hrabě Kolovrat zaujal vůči Bolzanovi velice tolerantní stanovisko v jeho sporu, vedeném především s jedním z hlavních činitelů vídeňsko-katolické restaurace Frintem. Odstranění Bolzanovo z univerzity vyvolalo mezi českou šlechtou pohoršení, o němž podávají svědectví deníky hrabat Černína a Chotka; ten byl v nanejvýš trapné situaci, když musel ve funkci nejvyššího purkrabí vykonat rozhodnutí císaře Františka a zakročit proti Bolzanovi. Avšak i později měl Bolzano u české šlechty velké pochopení a hrabě Lev Thun Bolzana podporoval i finančně.

Se šlechtou se Bolzano ovšem radikálně rozcházel v otázce sociální i v národnostních důsledcích svého utopicko-sociálního postoje. Zatímco česká šlechta je českou v duchu zemského patriotismu, který se zakládal na stavovské opozici českého království proti centralistickému absolutismu Habsburků, od r. 1805 již ne "římských císařů národa německého", nýbrž císařů rakouských se sídlem ve Vídni, Bolzano není "český" v tomto duchu "samostatnosti" českého království stavovského založení s významnou politickou úlohou české šlechty. Nemá pochopení pro historické argumenty o české státní autonomii.

Nadto ho jeho koncepce sociální staví do protikladu k šlechtickým privilegiím.

Osvícenské založení a konflikt s Vídní však Bolzana činil přes všechny tyto podstatné odlišnosti české šlechtě přijatelným do té míry, že jeho sociální kritiku a názory, označitelné dokonce až za "socialistické" ba "komunistické", nevnímala.

x

Vrcholná česká vědecká organizace, Královská česká společnost nauk, přijímá čtyřiatřicetiletého Bolzana jako řádného členu r. 1815, a to pro jeho výkony na poli matematickém. Na rok 1818 se dokonce stává ředitelem této společnosti. V roce 1841 se pak na podnět nového sekretáře Fr. Palackého zakládají sekce filozofická a matematická a tajemníkem obou se stává Bolzano; zůstává jím i po sjednocení těchto dvou sekcí v r. 1845. V rámci této učené společnosti koná Bolzano mnoho přednášek; ještě necelé tři týdny před svou smrtí v r. 1848 přednáší zde o paradoxech nekonečna.

Dobrý poměr předních českých vědců k Bolzanovi je všeobecně uznáván. Tak Josef Dobrovský svým energickým vystoupením proti Frintovi a ve prospěch Bolzana přispěje k zastavení protibolzanovského tažení císařského dvora (i když ovšem Bolzano svou univerzitní kariéru musel opustit). Zvláště blízký vztah měl k Bolzanovi František Palacký přes svou koncepční příslušnost k jungmannovsky smýšlejícím národním buditelům. Český historik potom dokonce předčítá přehledné shrnutí toho úseku českých dějin, který považuje za ústřední, totiž doby husitské, předním představitelům tehdejší české kultury - v Bolzanově bytě. Do domácnosti Palackých dostává se Bolzano i prostřednictvím bolzanovsky vychované paní Palacké a též i prostřednictvím dcery Palackých Marie, k jejímž vychovatelům je třeba v neposlední řadě počítat bolzanovce Schneidera. Není divu, že Palackého pojetí české národní otázky, jakkoli vyrostlé na podnoží romantického pojetí národa, nese silné stopy Bolzanova mravního stanoviska. Zřejmě i Palacký měl potom vliv

na Bolzana, jak někteří soudí podle toho, že Bolzano svou přednášku o pojmu krásna, vydanou r. 1843, sepsal asi na podnět Palackého, který se původně zabýval estetikou.

Filozoficky se Bolzanovo stanovisko snažil populárně obhajovat Karel Havlíček, kterému se začalo šíření herbartovských východisek jevit jako infiltrace německé filozofie. Proto r. 1847 proti tomuto pronikání zaútočil a do popředí usiloval postavit Bolzanův racionalismus (zdravý lidský rozum) s důrazem na jeho užitečnost ve společenském životě. Proti Havlíčkovi se ovšem ozvali filozoficky daleko lépe připravení herbartovci, a tak Havlíček a s ním Bolzano filozoficky u veřejnosti ztroskotali /46/.

x

Březnové události roku 1848 rozbouřily celou hladinu české společnosti. Karel Havlíček navrhuje, aby Bolzano spolu s dalšími (Riegrem, Klicperou atd.) rozšířili českou reprezentaci, vytvořenou ve Svatováclavských lázních a nazvanou Národní výbor. Bolzanovi se hnutí r. 1848 zprvu zřejmě jevilo jako velká příležitost k tomu, aby uplatnil své sociálně reformní a církevně nápravné návrhy. Svoje racionalistické pojetí katolické religiozity usiloval prosadit prostřednictvím svého oddaného stoupence, rektora lužicko-srbského semináře se sídlem na Malé Straně v Praze, Fr. Náhlovského, člena Národního výboru. Požadavek reformy katolické církve v bolzanovském duchu, uveřejněný nejprve v shromáždění kněží, byl potom zahrnut do programu, který Havlíček publikoval v Národních novinách v červnu 1848.

Přes svou pozitivní naladěnost Bolzano začne brzy zachovávat jistý kritický odstup od všeho toho tehdejšího bouřlivého dění. Prvním náznakem je to, že nepřijal členství v Národním výboru. Nemůže nás to však příliš udivit, jestliže hlavním a jediným argumentem kněží, kteří ho navštívili, aby ho přiměli přijmout členství, bylo, že má zastávat hmotné zájmy církve. Že se takové argumentaci Bolzano jen zasmál, není divu - vždyť by si

v tomto případě měli naopak přát, aby se právě Bolzano do Výboru nedostal (jak se sám vyjádřil).

Avšak nejen tato - lze říci náhodná - událost, nýbrž i celkový vývoj původně jednotného hnutí Bolzana odrazil a odradil: společný postup liberálů české a německé národnosti se rozpadl a do popředí se počaly dostávat zájmy nacionální. Pro Bolzanovu koncepci mravního sebevzdání ve prospěch obecného blaha je to nepřijatelné.

V listopadu vykoná Bolzano zmíněnou poslední přednášku v České královské společnosti nauk a 18. prosince umírá. Národní noviny z 22. prosince /47/ litují, že nejsou dnes k dispozici pohřbívané Bolzanovy síly, aby nám mohly pomáhati k šťastnější době. "Pomníkem jeho nejkrásnějším a nejtrvalejším jest, že svobodné pohybování ducha v naší vlasti jest namnoze plod semene, které on zasil."

x

Jak z naší historie známo, nemalou úlohu sehrála česká škola a český učitel, zvláště pak v rámci školství reformovaného po roce 1848. Byli to tři bolzanovci, kteří byli hlavními tvůrci nové školské organizace: Exner ve vídeňském ministerstvu školství, Krombholz jako ředitel obecných škol v Rakousku a Lev Thun jako ministr školství. Velice podstatným faktorem v rozvoji českých "národních" škol bylo zavedení samosprávy: reforma stanovila, že školy mají spravovat obce a okresy. To ovšem muselo silně podpořit a podpořilo národnostní rozvoj v mnohonárodním Rakousku. Též o realizaci této reformy se zasloužili téměř jen bolzanovci. Zemští inspektoři Wenzig, jehož úřadem byl dozor nad obecnými školami a reálkami, a Zeithammer, který spravoval gymnaziální školství, byli sice Němci, "vzali se však tak ve vzmahající se českou kulturu, že se stali jejími rozhodnými průkopníky" /48/. Další Bolzanovci potom vytvářeli potřebné podmínky pro podpoření rozvoje českého školství: farář Vinařický sepsal slabikář a čítanky, časopisecky a literárně v pedagogickém směru uplatňoval - překladatel bajek pro děti Štulc a další.

x

Málokterý obor hraje tak významnou úlohu v českém národním obrození, jako česká literatura. Je to právě ona, která rozvíjí, vzdělává a vytváří slovesně dlouho zanedbávaný a mocensky utlačovaný jazyk.

Bolzano má v naší obrozenecké literární historii místo velmi čestné. K české minulosti se sám nejprve již jako patnáctiletý student vztahuje latinsky psanou ódou o Libuši "Poetae patrio illacrimanti Libussa venit obviam eumque de futuris consolatur" (1796). Nezapomenme, že čeština ještě dlouho potom zůstane i u literátů a vědců - rodilých Čechů - jedním z jazyků, kterým se vyjadřují, a teprve postupně přejdou k němu zcela: K.H.Mácha píše ještě v roce 1829 své "Versuche" německy, německy píše své první práce i Palacký aj.

A tak českým obrozeneckým literátům nijak nevadí Bolzanova němčina, vždyť jde o toho, kdo se má za "natione Bohemus". Romanticky laděný F.L.Čelakovský ho má za svého "božského učitele" a za novodobého revoltujícího Husa, Jan Jeník z Bratřic o něm mluví jako "o našem miláčku". K Bolzanovým žákům patří i jiní romanticky smýšlející vlastenci: Hanka, Linda, Svoboda aj. V literatuře o Bolzanovi se uvádí jeho vliv na B.Jablonského, J.K.Tyla, Fr.Turinského, V.Kl.Klicperu, V.Vlčka /49/. Karel Havlíček demonstrativně vystupuje z pražského kněžského semináře na protest proti tomu, že vicerektor Rest zapověděl seminaristům chodit se zpovídat k Bolzanovu přívrženci Schneiderovi. Kutnohorské epištoly jsou potom Havlíčkovým programovým zpracováním reformy církve v duchu Bolzanově.

Co Bolzano znamenal pro široké vrstvy, čím byl pro probuzeneckou Prahu, o tom vypovídá Karolina Světlá. Bolzanova ušlechtilá postava neoportunistického, sebeobětavého kněze se pak stala jakousi předlohou probuzeneckého vzdělance, postavou tak typickou pro český román: Jiráskův páter Havlovický, Baarův páter Kodýtek.

Bolzano, přestože u něj osvěta vede k vzdělanosti, vzdělanost k moudrosti, moudrost k ctnosti a ctnost k blaženosti, nepodceňuje prostý lid bez vzdělání a výslovně žádá, aby se osvícený vzdělanec vystríhal jakéhokoli vyvyšování, a to nejen pro lásku k člověku jako takovému, nýbrž i pro skrytou moudrost prostých lidí: "Čím dokonaleji se seznámíme se zvláštním způsobem řeči a myšlení široké třídy obecného lidu, tím bezpečněji zjistíme, že se u této třídy lidí vyskytuje množství vět a soudů, které jsou sice, vezmeme-li je doslova, falešné, avšak v onom smyslu, jak jim tyto lidé rozumějí a jak je používají, jsou nakonec velmi správné", říká Bolzano v jednom ze svých proslavů k posluchačům filozofické fakulty pražské univerzity.

Pamatuje se tedy lid na tohoto lidumila? Jak zůstal v jeho paměti? Kde se po tomto hlasu lidu ptát? Kde jinde, než tam, kde Bolzano trávil valnou část svého pobytu po propuštění z univerzity: na Těchobuzsku, kde žil u Hofmannových.

Bolzano se totiž jako kněz dostal do domácnosti Hofmannových v souvislosti se smrtí šestnáctileté dcery Karolíny. Zemřela 12. března 1823 v 8 hodin večer. Její matka, Anna Hofmannová, byla neštěstím zdcena; vždyť již před tím pochovala dva syny a dvě dcery! Z Bolzana, který sám měl hluboké porozumění pro takové utrpení (vždyť sám byl synem matky, již z dvanácti dětí zemřelo deset), se stal rodinný utěšitel. Jeho vlastní jímavá a upřímná autobiografie byla potom sepsána pro paní Hofmannovou zřejmě pro vzájemné otevření se a pro podání pomocné ruky. Ba i další spis "Athanasia" byl útěšným výkladem pro paní Hofmannovou, usilující ji ubezpečit, že její dcera nezemřela načisto, že smrt je stupněm na cestě lidské duše k dokonalosti. Spis vyšel potom r. 1827 /50/.

A tak Bolzano s rodinou Hofmannových přibyl do jejich zámečku ve vesnici Těchobuzi, vzdálené několik málo kilometrů od Mladé Vožice u Tábora. Nejen paní Hofmannovou utěšoval slovem mluveným i psaným, ale ukazoval jí, že není ve světě se svým utrpením sama: vodil ji do příbyt-

ků chudých, ukazoval jí všechno to utrpení z bídy a nemo-
cí a zmaru kolem, měl ji k tomu, aby se velikost její
bolesti projevila na účinném soucitu vůči trpícím bliž-
ním. Prostě: Bolzano žil po dlouhá léta v tom zapadlém
kousku Českomoravské vysočiny s očima otevřenýma a ruka-
ma dělnýma.

Měl jsem štěstí, že jsem se setkal s pětasedmdesáti-
letým rodákem z tohoto kraje, člověkem, který v hlavě
nosil z minulosti kdeco. Jeho vyprávění jsem zaznamenal
a zde z něj vyjímám části, které mohou posloužit jako
odpověď na svrchu položenou otázku.

"To vyprávění vím od pamětníků. Můj dědeček se narodil
roku 1841 a jeho tatínek žil v době Bolzana. Všichni, te-
dy generace mých dědů, věděli o Bolzanovi od svých otců,
protože takový člověk, který tady v kraji vykonával ta-
kové dobro, byl velmi pověstný. Tak tento kraj jím byl
poznámenán. Roku 1935 jsem do Těchobuze pravidelně cho-
dil třeba několikrát za měsíc, obcházel jsem všechna
stavení. Našel jsem i člověka, kterému bylo hodně přes
devadesát, bylo to za potokem v čísle 21. Děda měl bohu-
žel u zápěstí amputovanou ruku, zranil se polínkem při
štípání dříví, když mu šlo k devadesáti, a nezahojilo se
mu to, tak mu to nějak amputovali. Ten pamatoval věci
z vyprávění otce a jeho současníků. Říkal mi, škoda, že
jste nepřišel o dva roky dřív, já měl kamaráda ševce,
ale ten všechno věděl. Tak ten těchobuzský zámek postavi-
li v devadesátých letech 18. století páni z Rindsmaulu
a pak se stal jeho majitelem, jakož i majitelem těchobuz-
ského panství a Talberku, majitel sklárny v Těchobuzi
Josef Hofmann. Hofmann odešel potom z Těchobuze dost o-
chuzen. To vím od toho dědy z čísla 21 za potokem, že
mu to říkal tatínek, protože slavětínský glasmistr Hof-
manna stále žaloval, pohnal k soudu, že Josef Hofmann
nebyl glasmistrem, přestože měl sklárnu. A tímto proces-
sem zanikla těchobuzská sklárna a Josef Hofmann odešel.
To jsem zjistil také z podání lidí, protože nač by ti
lidé povídali něco vymyšleného. Z Těchobuze měl Hofmann
odejít čtyři roky po Bolzanově smrti."

Hofmann ovšem zemřel již v r. 1852. Z paměti babičky

Kavalírové víme též cosi o činnosti těchobuzské sklárny. Kavalírová se narodila jako Adlerová v rodině sklářů, která po staletí vyráběla sklo na Českomoravské vysočině. Vzala si těchobuzského dělníka, skláře-zadáka Františka Kavalíra. Spolu potom založili Svatoprokopskou huť na Sázavě. Chalupa, v níž babička Kavalírová za svých mladých let žila, stojí podnes: je na rozcestí, kde se dělí cesta na Mladou Vožici a na Ježov.

"Hofmann si vzal šlechtičnu Annu Janotíkovou z Adlersteina. Hofmann těsně před smrtí své skoro sedmnáctileté dcery Karolíny hledal kněze a někdo jim řekl o Bolzanovi. Anna Hofmannová nemohla potom smrt Karolíny takřka přežít, upadala do polovičního šílenství. Shromažďovala všechny její hračky, její ustřižené vlasy, celé hodiny nad tím plakala a propadala zoufalství. Bolzano na ni působil a dokonce pro ni napsal spis útěchy."

Tak se Bolzano od roku 1823 stává členem rodiny Hofmannových. Po celý zbytek dvacátých let tráví s nimi většinu roku v Těchobuzi, v zimě s nimi dlel nakrátko v Praze. Od roku 1830 se Hofmannovi usazují v Těchobuzi natrvalo (existují oprávněné domněnky, že příčinou byly hmotné důvody); Bolzano se stává trvalým občanem těchobuzského společenství. Svěho jediného žijícího sourozence - bratra Jana, který v Praze vede v Celetné ulici skromný obchod, navštěvuje vždy jen nakrátko přibližně dvakrát do roka. Bolzano se cítí u Hofmannů doma: těší ho hrát si s Bernardkem a Aničkou, dětmi staršího syna Hofmannových Karla, který si vzal za ženu baronku Puteani, tedy s vnoučaty Anny a Josefa Hofmannových.

Bolzano, jak již řečeno, orientoval Hofmannovy, zdrcené žalem, k dobročinnosti, k činům ve prospěch obecného blaha, což odpovídalo i jeho teoretickým názorům. Hned v roce 1823 jim doporučil, aby v Těchobuzi vybudovali svépomocnou záložnu pro místní obyvatele, ohrožené tísní poměrů a vrtochy počasí. Návrh stanov této záložny je uchován v Bolzanově pozůstalosti. Věc se však - alespoň pokud jde o úřední povolení - nerealizovala. Nicméně záznam vyprávění našeho pamětníka o tamním působení Hofmannových a Bolzana říká:

"Josef Hofmann četl v Těchobuzi sedlákům noviny; byly to ovšem noviny psané německy. On jim to říkal česky. Bolzano působil v Těchobuzi blahodárně. Bylo jeho zásluhou, že tam byla založena snad vůbec první spořitelna u nás. Pro ty skláře a sedláky, aby si ukládali, aby si mohli půjčovat. Škola v Těchobuzi nebyla. Hofmannovi chtěli postavit dceři honosnou hrobku, honosný památník. Veškeré její věno a velkou část majetku chtěli do toho vložit. Bolzano je však přesvědčil, že nejtrvalejší památník bude, kdyby postavili školu pro české děti, která tam do této doby nebyla, takže většina lidí byla trvale negramotná. Tak Bolzano přiměl Hofmannovy, aby použili věno své dcery a postavili pro české děti v Těchobuzi školu."

Skutečně roku 1825 byla škola Hofmannovými postavena "na památku z věna vroucně milované dcery Karoliny" (text podle pamětní desky umístěné uvnitř budovy). Hofmannovi se též zavázali k jejímu udržování.

"To, co postavili, to byl na tehdejší poměry palác, protože v městě Mladé Vožici byla škola třítřídní, chatrná, pastouška, prostě zřícenina. A ve vesničce Těchobuzi byl postaven zásluhou Bolzanovou palác, který sloužil jako škola do nedávné doby. Je to pěkná, patrová budova, kterou dneska používá Národní výbor. Je tam pamětní deska, její slova sepsal Bolzano. Je tam napsáno: nevyzpytatelné jsou Boží soudy. Hrobka pro dcerku sice byla postavena též, ale skromněji. Má podobu rotundy. Je tam uložena celá rodina Hofmannova."

V literatuře se píše o tom, že Bolzano v rámci usilovného boje proti bídě a nouzi žádá nejen slova, ale skutky a že "doporučuje jako konkrétní opatření budování veřejných sýpek a zásobáren pro případ neúrody". (Např. v Loužilově Bolzanovi, s. 84.) Málo se však ví, že sýpka podle Bolzanova návrhu v Těchobuzi skutečně byla postavena. Bolzano ve svém utopickém projektu nejlepšího státu doporučuje sdružování zemědělců do družstev. V takovém společném zemědělském statku by se všichni rovnou měrou podíleli na práci i na jejich výsledcích. Ve vyprávění našeho pamětníka se dozvídáme i o Bolzanově pokusu o

praxi této teorie.

"Na vesnicích bylo v době Bolzanově těžko. Vždyt vlastně až do smrti Bolzanovy byla robota. Bolzano, aby jim ulehčil, v Těchobuzi založil spotřební družstvo. Za pomoci Josefa Hofmanna byl postaven špejchar ve tvaru lodi, je to hezká památka, která tam stojí dodnes. Do toho špejcharu si měli rolníci dávat svoje přebytky, no prostě, takové to bylo společné, snad z těch společných pozemků tam bylo dáváno zrní a potřebným zas bylo z toho poskytováno. Družstvo ale dlouho nevydrželo."

Bolzano byl tedy i v Těchobuzi veřejným činitelem a nejen uzavřeným, tichým obyvatelem zámku, učencem, který zde, v tom "údolí míru", jak sám ten kraj jmenuje, píše svá významná díla, především však svou Wissenschaftslehre. Z Pamětí babičky Kavalírové též víme, že vykonával své kněžské poslání a že v těchobuzském kostelíku sloužil mše. Lidé měli zřejmě Bolzana moc rádi.

"Těchobuz je na okraji dost hlubokých lesů. Stalo se, že na večeru odešlo asi čtyřleté děvčátko a odešlo do lesa. Než zpozorovali jeho ztrátu, uhodila noc a lidé hledali. Hledali marně, děvčátko nenašli. Doslechl se to Bolzano. Měl velmi ušlechtilého psa, kterého nasadil na stupu, kudy děvčátko šlo, jak je naposled viděli. Psa nasadil a Bolzano děvčátko zachránil. Bolzanův pes to děvčátko zachránil před smrtí, protože děvčátko by bylo noc nepřežilo, protože to nebylo v době, kdy by byly teplé noci. To víme, že v době takřka předletní jiné děvčátko ztuhlo. Odešlo z Pohnánce do lesa a našli je již mrtvé. Rodiče zachráněného děvčátka si toho byli vědomi, že Bolzanův pes jim dcerušku zachránil, takže když potom po řadě let pes zašel, tak mu postavili pomníček. Škoda, že ten pomník byl u rybníka, ovšem stavbou se stalo, že byl přemístěn. Lidé, kteří to dělali, nevěděli, proč tam ten pomník je. Myslili, že je to nějakému koni, ovšem byl to pomník postavený Bolzanovu psu za záchranu. Je tam dole, je zachován. Já bych řekl o Bolzanovi, co se týče ušlechtilosti, co se týče sociálního cítění a lidskosti a všeho dobra ve svém životě, toho že

Bolzano prokázal mnoho. Bolzano byl v trvalém styku s lidmi. Byl utěšitel i podpořil."

Josef Hofmann ve svých pamětech píše, že kdo se s Bolzanem setkal, ten byl jím už nadsmrti poznamenán. Svědectví hlasu místní lidové tradice dosvědčuje, že ušlechtilost Bolzanova nebyla jen situována do patosu jeho vědeckého díla v oblasti utopického uvažování o nejlepším státu a jeho racionalistických vývodů v oblasti mravouky, ale projevovala se výrazně v jeho všedním životě, v jeho denním konání, v jeho zacházení s bližním. K čemuž patří v neposlední řadě ta okolnost, kterou si málo uvědomujeme, že celou tou svou sociální utopií a praxí, namířenou proti tehdejšímu uspořádání a tehdejšímu společenskému statu quo s nerovností a bídou, tou osvícensko-racionalisticky vyvozovanou konstrukcí státu, nepočítající s reálnými skutečnostmi světa jen lidského, ale i konkrétními pokusy ji realizovat, veřejně provozovat v době krajně napjaté: v rakouské monarchii, zápasící duchovně i fyzicky s "revolučním francouzským rebelantstvím" a potom i v době, kdy vítězný metternichovský režim se snažil ovládnout všechny páky tehdejšího společenského soukolí. Bolzano v této své podobě byl a zůstal nonkonformním knězem, odpovědným svému nejvyššímu povolání.

Některým historikům a znalcům Bolzana je bohužel z velké části tento všednodenní Bolzanův život neznám, a tak se občas setkáváme s názorem, že Bolzano byl spíše knihomol, nepraktický učenec a utopický fantasta, že žil "příliš v ústranní tiché vědecké pracovně a uměle pěstované harmonie šlechtických salonů", že "veškeré dění všedního světa a jeho politického ruchu k němu zaléhalo zvenčí a zprostředkovaně, nutilo ho sice k přemýšlení, ale nechávalo ho vnitřně chladným", že "neznal a nechápal dobře především specifickou situaci obrozujícího se českého národa" /51/. O specifickém Bolzanově chápání obrozujícího se českého národa jsme se již snažili podat vysvětlení výše; pokud slovem národ se má mínit prostý lid, potom o tom podáváme svědectví nyní.

Bolzano nežil v ústranní ani za svého působení na

univerzitě, ani po své univerzitní exkomunikaci v Těchobuzi, ani potom v Praze předbřeznové, ani v revolučním roce 1848.

X.
Souhrnem: je vůbec možno nevidět ten velký podíl, který Bolzano v našem českém národním obrození má? Lze si nevšimnout té hluboké stopy, kterou v naší národní historii zanechal? Ano, Bolzano mluvil a psal německy, avšak i rodilí Češi jeho i mladší generace se namnoze takto vyjadřovali; za Bolzanova života se teprve nová čeština a nová literatura - krásná i vědecká - rodily. Jeho kladná orientace k českým záležitostem a k českým osudům je však zřetelná, takže dokonce zavdala příčinu k tomu, že se Němci sami chovali k Bolzancvi se značným odstupem: r. 1905 se pro vydání Bolzanových děl požadovalo dobrozdání, zda je vůbec Němec /52/.

Bolzanovy osudy jsou s obrozeneckými snahami našeho národa úzce spjaty: jeho neoportunní opozice vůči vládě, jeho svobodomyšlnost a sociálně revoluční pojetí "obecného blaha", jeho demokratičnost v teorii i praxi a konečně v neposlední řadě i jeho pronásledování vídeňskou vládou a nezlomnost, znamenající vlastně mravní vítězství, to vše přece muselo působit v témže směru, v němž český národ usiloval o své obrození, to vše muselo působit jako příklad, podpora a vzpruha českých národních snah. Bolzano "sehrál významnou pokrokovou úlohu při formování opozičního demokratického hnutí v Čechách. Působil jako katalyzátor vnitřního napětí mezi jednotlivými složkami české společnosti v době nejtěžší politické reakce", praví autor nové monografie o Bolzanovi J. Loužil /53/. "Bolzano byl Čechům blízký jako postava pronásledovaná a zneuznaná, jako génius, který stojí stranou a čeká na uznání budoucnosti, jako ten, kdo stojí na straně nefavorizovaných, těch, kdo jsou v nevýhodě", připomíná Patočka ve své studii o historicko-filozofickém zařazení Bolzana /54/.

Zdá se mi omylem chápat vztah mezi vlivem Jungmannovým a Bolzanovým v rámci českého národního programu

jako nepřeklenutelné dilema, jak se mohlo zdát těm, kteří Patočkovu expozici české otázky odvodili z problematicky míněného akcentu v titulu té Patočkovy úvahy, která vzbudila celou řadu protichůdných stanovisek. Ukázali jsme již, jak Palacký, co do chápání národa muž v podstatě jungmannovské koncepce, rozvrhuje národní dějiny i program pod silným vlivem morální filozofie Bolzanovy. Palackého Dějiny národu českého přece obhajují český národ nejen jako samodanou fakticitu, byť jakkoli chápanou jako organismus s jednou jazykovou manifestací a v zápasu s živlem německým, nýbrž hledí ho mravně zdůvodnit, hledají ty okamžiky a situace, kdy mravní význam našeho národa v rámci evropské kultury prokazoval svou sílu. Palackého sjednocení obou motivů potom provázelo českou národní filozofii po další léta v předních představitelích českého politického života. I Patočka, přestože označil hned v nadpisu své studie vztah Jungmann - Bolzano za dilema, konstatuje, že jungmannovský pozitivismus a bolzanovská humanistická skepse vůči takové pozitivitě a potřeba hlubšího zdůvodnění národní existence "náležejí od té doby k základním motivům našeho duchovního života." /55/ Toto sjednocení je patrné i v jiných, dílčích ohledech. Tak Masaryk ve svém spisu o Karlu Havlíčkovi ukazuje, že náboženské stanovisko Bolzanovo a Havlíčkovy jedno jsou. Ostatně Masarykova koncepce českého národa je přece bez mravního hlediska nemyslitelná: ve své politické i spisovatelské činnosti buduje na národní koncepci romanticko-pozitivistické se základním zřetelem k jazyku, avšak morální akcent je vždy tak zřetelný, že se námnoze zdá být kritériem přednějším. Masaryk při navazování na Palackého syntézu /56/ si uvědomoval Bolzanův vklad jen částečně /57/. Když Karel Vorovka brzy po vytvoření samostatné republiky vydal výzvu, aby byly jako národní povinnost vydány Bolzanovy spisy (r. 1924), prezident Masaryk vyšel okamžitě návrhu vstříc a poskytl podporu /58/.

Česká národní otázka - to je spojení dvou pramenů: posláni národa znamená obstát jednak fakticky jako organismus s mateřským jazykem, jednak mravně před soudem dějin. Kdykoli jedno hledisko příliš převážilo druhé, vždy

se našli alespoň někteří (a zpravidla dosti významní) a podpořili to zanedbané. Jestliže Bolzano příliš zdůraznil rozumové konstrukce, vedoucí prý cestou nejvyššího mravního zákona "veřejného blaha" k dokonalé komunitě, potom se musí co nejrychleji přihlásit jungmannovský pohled, vidoucí v Bolzanově racionalistické konstrukci abstraktní utopii, co tedy vlastně nemá skutečnou existenci, a musí upozornit na fakticitu existenčních situací historicky daných. Ve chvíli však, kdy se tato "přirozená fakticita" stává posledním důvodem a kritériem v národnostní konkurenci, kdy se blíží šovinistickému nacionalismu (a často se jím dokonce stává), vytvářejíc hodnotové stupnice podle příslušnosti lidí k tomu či onomu etnickému společenství (či "rasě"), potom se přihlásí zástupci hlediska morálního. To je motiv Rádlova důrazu na mravní pojetí národa, jestliže obnovená samostatnost republiky po r. 1918 byla postavena především na myšlence státu dvou národů, Čechů a Slováků, a jestliže triumfující národní sebevědomí (jakkoli historicky pochopitelné) potřebovalo kritický korektiv.

Neožývá se zde v ozvěně vlastně problém inkarnace, problém vtělení? Nevtělený étos je světsky prázdný s nebezpečnými konsekvencemi ve zbožštění ideologických schémát; bezduchý organismus co factum brutum je nakonec egocentrickou či lépe etnocentrickou hrůzou, plodící zášť a zmar.

Historie 20. století však ukázala a ukazuje, že extrémní obou poloh mají zřejmě víc historických příležitostí než vyvážená syntéza. Tak nacionalismus romantiko-pozitivistického založení našel svou zhoubnou odezvu v Německé říši, silně propadlé vlivu nacionalistické propagandy, vyhánějící nálady až na stupeň nacionalistické nenávisti vůči společenství jinonárodnímu a jinorasovému. Že po prohrané válce se všemi nelidskostmi a genocidními likvidacemi reagovali znovu na čas brutálně potlačení Češi alergicky a vyřešili svou národní otázku tak, jak se stalo, je sice opět pochopitelné, a však šovinismus za šovinismus, to přece není definitivní řešení národnostní otázky! A tak, jak píše Patočka, se

dnes sice u nás zdá "národnostní otázka vyřešena, ale přesto pozorujeme u některých mladších spisovatelů, že otázka bolí a pálí dál" /59/.

Ovšem i druhá poloha, ta mravně inspirovaná, "ideo-
vá", našla ve 20. století své hybridní uplatnění. Ne-
ní snad třeba poukazovat na odcizující a deformující
konsekvence ideologických konstrukcí, plných reciona-
listických argumentů a vedoucích k neméně hybridním
společenským "realitám".

x

Vylíčili jsme českou otázku tak, jak se nám jeví
v historicky doložitelném národním povědomí. Je však ta-
to skutečnost, jak jsme ji interpretovali, skutečností,
za niž dál nelze jít? Není - přes veškerou gravitaci
k organicko-mravní syntéze, již reprezentovali naši
přední národní činitelé a již naše historie s jistými
výkyvy držela - není tu cosi na pováženou?

Naše otázka směřuje především k negativitě, ukryté
v tom, co se jevílo tak pozitivní. Vždyť ona syntéza je
spojením dvou odmítaných zřetelů: jednou nereálného kon-
struování, které vede třeba i k ideologickým propagačním
monstrům naší současnosti, tedy jaksi libovolného vymýš-
lení a unášení se tím, jak jest nám býti ctnostnými či
jak jsme ctnostnými byli, jak jsme mravně podrželi se-
be, lidstvo a svět, čímž jsme získali nebo získáváme
(případně získáme) legitimaci pro svou příslušnost k těm
lepším, k elitě, ať už toto "kádrování" má platit pro
tento či onen svět. Podruhé odmítáme onu namyšlenou sa-
modanost pouhé mé či naší existence, která chce být dů-
vodem povýšeného odstupu a utlačování, eventuálně i
likvidace existence příslušníků jiných nacionálních
"fakticit". Je možné si vůbec myslet, že to "správné"
pojetí problému národa se odvodí dávným způsobem řecké-
ho "ničeho příliš", tedy hledáním pravého středu, rovno-
váhy mezi těmito dvěma nepřijatelnostmi?

Otázek je víc: např. je mateřský jazyk pouze tím, co
manifestuje organickou danost, a tedy přirozené spole-
čenství národní komunity? Není spíše tím, co jakékoli

instrumentální pojetí (tj. pojetí, pro něž je jazyk prostředkem např. komunikace, vnější manifestace apod.) vždy přesahuje? Není tedy třeba se pokusit chápat to "přirozeně dané", jazyk národa, nikoli jen organicko-naturalisticky? Avšak i na druhé straně: je nutno tím "etickým" vždy rozumět jen a jen morality a moralizování a abstraktní mravní konstrukce, to vše tak často s velmi nepříjemně nasládlou bezvadností ideálních konstruktů?

Toto jsou však poznámky přesahující již rámec našeho tématu: bylo by jistě velmi užitečné studovat je jak vzhledem k nálezům současné filozofie řeči, tak k tomu, jak se dnes jazyk ukazuje v našem odcizeném světě: jak vzhledem k současným úvahám na téma "nejvyšší hodnoty", "hodnotové systémy", tak k jevové skutečnosti hodnot dnes i v historii; dále: jak vzhledem k filozofickým úvahám na téma "polis", politické společenství a stát, autorita obce a autenticita individua, tak k jevové skutečnosti dnešních etatizačních trendů atd.

X

Závěrem: Bolzanova osobnost jubiluje (od latinského iubilare = jásati, výskati, radostně zpívatí) v několika směrech: filozoficky jako jeden z článků řetězu vedoucího přes Víden k Husserlovi a přes Husserla k fenomenologii a přes Patočku nazpět k nám; v oblasti logiky jako zapomenutá předzvěst moderní fáze, dnes znovu nalézáná a inspirující vědce logiky (což lze zřejmě ještě více říci o Bolzanovi matematikovi); národnostně jako neoddiskutovatelná postava českého národního obrození a jako myslitel národní otázky, jehož stanovisko se stalo součástí českého národního sebevědomí; v žitém životě jako ušlechtilý nonkonformní katolický kněz, plný otevřenosti pro jinověrce a plný účinného soucitu pro potřebné.

P o z n á m k y

/1/ Viz např. konstatování jednoho z interpretů Bolzanova přínosu v oblasti logiky: Bolzanův "skutečný vliv v dějinách moderní logiky je nepatrný, ne-li žádný." Viz Valenta: Vědosloví. In: J. Loužil: Bernard Bolzano, Praha 1978, č. 174. V matematice byl Bolzano objeven dříve. Tato studie se však osudy Bolzana matematika nezabývá.

/2/ Národní listy z 6. října 1881, č. 244 a ze 16. října 1881, č. 254.

/3/ Studentské listy, roč. 1, č. 4 z 10. listopadu 1881. Dále viz též č. 2, s. 36.

/4/ J. Durdík : O filozofii a činnosti B. Bolzana, Praha 1881.

/5/ B. Bolzano: Autobiografie, přel. V. Stoklas, Praha 1913, s. 24-25.

/6/ Z rukpisů z Bolzanovy pozůstalosti citováno in: E. Winter, Bolzano a jeho kruh, přel. Z. Kalista, Brno 1935, s. 30-31.

/7/ B. Bolzanos Wissenschaftslehre, Sulzbach 1837. Půjde o paragrafy 30-32.

/8/ Bolzanovy zápisky z r. 1803. Podle: J. Loužil, Bernard Bolzano, Praha 1978, s. 30.

/9/ Na takové přesvědčení o racionální zhodnotitelnosti jednotlivců vzhledem k obecnství a vůbec na celou osvícensko-racionalistickou koncepci společnosti ostře reagoval Dostojevský, což např. ukazují ironická slova na adresu racionalistů, která vložil do úst Razumichinových v románě Zločin a trest: "Bude-li prý společnost organizována správně, okamžitě pomínou i všechny zločiny ..." Ostatně celý Zločin a trest je ostrou kritikou takového mínění, jehož reprezentantem, který na základě rozumových důvodů zabije škodlivou příživnici, je Raskolnikov.

/10/ E.Winter: Religion und Offenbarung in der Religionsphilosophie B.Bolzano's, Breslau 1932, s. 52: "Bolzano's Begriff der Religion ist rein intellektuell ...". "Was Bolzano Religion nennt, ist eigentlich mehr als Lebensweisheit zu bezeichnen: wie wird der Mensch durch Sittlichkeit glücklich."

/11/ Fesl pak sám posílal příspěvky do "Allgemeiner Anzeiger und Nationalzeitung der Deutschen", kde od č. 51 roku 1837 vycházely články "O manii kaceřování v katolické církvi", pojednávající o Husovi, Stattlerovi, Hermesovi a Bolzanovi. E.Winter: B.Bolzano a jeho kruh, Brno 1935, s. 142.

/12/ E.Winter, viz výše, s. 21.

/13/ J.Loužil, viz výše, s. 48.

/14/ B.Bolzano; Was ist Philosophie? Wien 1849. Závěrečná definice na s. 30 zní: "Philosophie ist die Wissenschaft von dem objektiven Zusammenhänge aller derjenigen Wahrheiten, in deren letzte Gründe nach Möglichkeit einzudringen, wir uns zu einer Aufgabe machen, und dadurch weiser und besser zu werden." Úkol (Aufgabe) je pouze pítit se po objektivních souvislostech pravd o sobě, a tím (dadurch) se stávat moudřejšími a lepšími.

/15/ B.Bolzano: Von dem besten Staate, Prag 1932, in: Spisy B.Bolzana, 3. sv. Vydávala Královská česká společnost nauk.

/16/ Srovnej Platonovo stanovisko k umělcům v jeho Ústavě.

/17/ L.Valenta: Vědosloví, viz výše, s. 178.

/18/ Tamtéž.

/19/ V matematice se o Bolzanovi začalo hovořit již v poslední čtvrtině 19. století, kdy G.Cantor, původce množinové teorie, poukázal na Bolzana jako na svého předchůdce.

/20/ J.Patočka: Bolzanovo místo v dějinách filosofie. In: Filosofie v dějinách českého národa, Praha, NČSAV 1958, s. 116-117.

/21/ P.Ricoeur interpretuje Ding an sich u Kanta jako mez, jako hranici našeho myšlení. Její nepoznatelnost znamená, že jevy, které konstituujeme, nevyčerpávají bytí věci. Podle Ricoeurova výkladu Kanta myšlení stanovuje bytí jako to, co omezuje nárok jevů tvořit poslední realitu. Myšlení dává tedy fenomenologii její míru či její ontologická kritéria. Viz: Ricoeur: Histoire et vérité, 3. vyd., Paris 1964, s. 336-360.

/22/ J.Patočka, viz výše, s. 117.

/23/ E.Winter, viz výše, s. 208.

/24/ E.Husserl: Logische Untersuchungen. I. Bd., 1922, s. 225.

/25/ Zd.Kalista, v poznámkách k svému překladu Winterova Bolzana, viz výše, s. 227.

/27/ J.Patočka, viz výše, s. 122.

/28/ T.G.Masaryk: Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození. Praha 1969, s. 50. A na s. 211 Masaryk říká: "Ruská církev zdála se být např. Jungmannovi právě tak slovanská, jako se mu líbilo ruské samodržaví - abstraktnímu nadšení stačilo vědomí, že jedno i druhé je slovanské."

/29/ T.G.Masaryk, viz výše, s. 58.

/30/ T.G.Masaryk, viz výše, s. 63.

/31/ Tuto "komplikaci" občanského soužití v Čechách, jak ji vidí Bolzano, pěkně charakterizují např. čtyři jeho promluvy z r. 1817 proslovené na 2., 3., 4. a 5. neděli po svátcích velikonočních. Jejich pouhé názvy vykreslují Bolzanův postoj: Mangel an Aufklärung (Unwissenheit und Irrtum) ist als die wahre Ursache der Übel anzusehen, die unser Vaterland bedrücken, apod. Viz B.Bolzano's Erbauungsreden an die akademische Jugend, Prag 1849, s. 1-34.

/32/ J.Patočka: Dilema v našem národním programu - Jungmann a Bolzano. In: J.Patočka: O smysl dneška, Praha 1969, s. 100.

/33/ Masaryk upozorňuje na značný díl skepse, pokud se týče víry ve skutečné obrození Čechů a češtiny nejen u Dobrovského, ale i u Jungmanna. "Malodušnost až nepěknou Jungmann projevil, když zé strachu o své postavení chtěl se zříci vši literární práce a s nižádným z Čechů se nescházel ..." Viz výše, s. 42-43.

/34/ Dr. B.Bolzano's Erbauungsreden an die akademische Jugend. Prag 1850, s.161-162. Interpretovanou část cituje v plném znění J.Patočka, O smysl dneška, s. 88. Tři z těchto Bolzanových promluv (ze 7., 8. a 9. neděle po svátcích svatodušních v r. 1816) byly vydány Bolzanovým žákem J.Feslem r. 1849 pod názvem Über das Verhältniss der beiden Volksstämme in Böhmen. Fesl zřejmě chtěl tímto editorským činem ukázat po zkušenostech roku čtyřicátého osmého jednak Bolzanovo pochopení pro Čechy, jednak na protišovinistické stanovisko Bolzanovo. (O Bolzanovi v r. 1848 viz níže.) - Bolzano v těchto promluvách připomenul i tu okolnost, že Čechové jsou původnějšími obyvateli Čech - viz s. 50 citovaného Feslova vydání, kde Bolzano hovoří o tom, jaký by měli mít vztah "die deutschen Einwohner unseres Landes zu den älteren Bewohnern". - Bolzano též v těchto promluvách češtinu označuje za "vlastní jazyk zemský" (a vyzývá Čechy, aby se za něj nestyděli).

/35/ Např. J.Hanzal: Bolzanovo pojetí národa. In: Zdenku Kalistovi k osmdesátinám přátelé, Praha, červenec 1980, s. 196.

/36/ Viz např. proslov Von dem Betragen gegen die jüdische Nation. Dr. B.Bolzano's Erbauungsreden an die Hörer an der Prager Universität, Prag, Wien 1851, s. 199. Přednášku Bolzano proslovil r. 1809. Podobné stanovisko se najde i v některých jiných Bolzanových proslovech.

/37/ V.Zelený: Život Josefa Jungmanna, Praha 1873, s. 333: "Jakož Jungmann z učeného zátiší svého téměř nevykračoval, aniž nalézáme sebe nepatrnější stopy, že by se byl kdy s B.Bolzanem přátelsky či nepřátelsky setkal, nebude snad pokládána za příliš smělou domněnka

(založená na poznámce o osobním nepřátelském vztahu Bolzana k Jungmannovi v dopise Marka Jungmannovi z r. 1820 - pozn. R.P.), že B.Bernard (chyba tisku! - má být B.Bolzano - pozn. R.P.) co člen sboru professorského při fakultě filosofické zachoval se nedosti vlídně k Jungmannovi, domáhajícím se stupně filozofického při této fakultě."

/38/ J.Jakubec: Antonín Marek, jeho život a působení i význam v literatuře české, Praha 1896, s. 100. Jakubcovi Markův odpor k Bolzanovi "zatemňuje trochu povahu Markovu jinak ryzí."

/39/ Zd.Kalista, viz výše, s. 219 (a též s. 213).

/40/ T.G.Masaryk, viz výše, s. 46.

/41/ T.G.Masaryk, viz výše, s. 127-128.

/42/ Národní noviny, r. 1849, č. 186, s. 737. - A znovu při stém výročí narození B.Bolzana připomínají Národní listy, jak se Bolzano nedlouho po svém nastoupení na univerzitu "stal miláčkem, ba ideálem studentstva ..." "... Nový Amos Komenský, ba nový Hus ..." Národní listy z 5. 10.1881, č. 243, s. 1-2.

/43/ E.Winter, viz výše, s. 79.

/44/ Čelakovského dopis Kamarýtovi. In: Korespondence a zápisky Fr.L.Čelakovského, Praha 1907, s. 39.

/45/ V.Zelený, viz výše, s. 332nn.

/46/ Jde o diskusi ve Včele. Zátáncem herbartovství byl především Fr.Čupr, který r. 1847 vydal knihu Sein oder Nichtsein der deutschen Philosophie in Böhmen. Havlíček publikuje svá stanoviska ve Včele č. 36,41,43 a 46 r.1847.

/47/ Národní noviny z 22.12.1848, č. 218, s. 862.

/48/ E.Winter, viz výše, s. 200.

/49/ Zd.Kalista, viz výše, s. 230.

/50/ Athanasia oder Gründe für die Unsterblichkeit der Seele, Sulzbach 1827. Autor neuveden. Spis má 336 stran, rozdělených do patnácti oddílů a pojednávajících

o jednotě duše, o jejím zdokonalování, o jistotě setkání s milovanými, o důvodech Boží existence a Zjevení atd.

/51/ J.Hanzal, viz výše, s. 203-204.

/52/ E.Winter, viz výše, s. 205. - Těžko lze tedy souhlasit s výrokem, že Bolzano "splýnul českému národnímu povědomí druhé poloviny minulého století téměř beze zbytku s německou kulturou a jakoby přestal pro naši vědu a myšlení existovat." J.Hanzal, viz výše, s. 194.) K tomu, co vše bylo již řečeno v souvislosti s českým národním obrozením ještě připomínáme údaje z úvodu naší práce o českých oslavách stého výročí naroz. Bolzana 1881.

/53/ J.Loužil, viz výše, s. 19.

/54/ J.Patočka: Bolzanovo místo v dějinách filozofie. Viz výše, s. 114.

/55/ J.Patočka: Dilema v našem národním programu - Jungmann a Bolzano, viz výše, s. 103.

/56/ "I to Patočka konstatuje a zpochybňuje tak sám nepřeklenutelnost "dilematicky" pojatých vztahů: "Masaryk se staví docela přirozeně na půdu pojetí, které se prosadilo po r. 1848, pojetí jazykové doplněné o negativně morální, v podstatě na půdu Palackého syntézy". J.Patočka, viz výše, s. 102.

/57/ I když v České otázce uvádí Masaryk Bolzana ve směs v pozitivních souvislostech, nevidí Bolzanův podíl v našem národním obrození tak, jak ho oceňovali jiní jak v 19., tak především ve 20. století. Nicméně na s. 51 Masaryk říká: "... neoblomný a opravdový Bolzano, hájený Dobrovským - Dobrovského všude nalézáš, kde bylo třeba srdce a práce - a podezříváný Jungmannem, i na naše vlastenecké kruhy měl blahodárny vliv."

/58/ Bolzanova komise s úkolem vydávat Bolzanovo dílo byla tehdy skutečně vytvořena při Královské české společnosti nauk a s vydáváním Bolzanových spisů započala. Své dílo však nedokončila.

/59/ J.Patočka, viz výše, s. 103.